सर्ग ६

रघु.टी.स. ६ प ३

महार्हसिंहासनसंस्थितानां मध्ये सिंहासनस्थानां नृपाणां तेषु प्रथमस्तां उज्वलेव धारितां वैधारा तेषां मध्ये कल्पद्रुमाणां सुरद्रुमाणां मध्ये पारिजात इव सुरद्रुमविशेष इव पंचै
ते देवतरवो मंदारः पारिजातकः संतानः कल्पवृक्षश्च पुंसि वा हरिचंदनमित्यमरः स्वसुतनुरेव धाम्ना तेजसा राजभावेन निपातेऽतिशयेनेत्यर्थः अत्र कल्पद्रुम
शब्दः पंचानामपि समविशेषवचनः उपकल्पयंति मनोरथानिति व्युत्पत्त्या सुरद्रुममात्रोपलक्षकतया प्रयुक्त इत्यनुसंधेयं कल्पा इति द्रुमाः कल्पद्रुमा इति विग्रहः ॥ ६ पौजनस्य २३
नेत्रव्रजाः सर्वान् नृपतीन् विहाय पतितानि नेत्राणि तु सस्वर्वे तस्मिन्नेव पतितद्दृष्टिरित्यर्थः कथमिव मदोत्कटे मदेनोद्भिन्नगंडे निर्झरे वा वन्ये गंधद्विपे गंधद्विपानेगजे वेष्टिता भ्रमरा
कृताः पुष्पाणां वृक्षाः पुष्पवृक्षाः पुष्पवन्तः इत्यर्थः द्विरेफा भ्रमरा इव वन्यविशेषणं द्विरेफाणां पुष्पवृक्षत्यागसंभावनार्थं ७ अथ भिर्विशेषकं त्रिभिः कालापैर्मादृश्यान्वैर्द्दैः २५ प

तेषां महार्हासनसंस्थितानां मुदारनेपथ्यभृतां स मध्ये राज धाम्ना रघुसूनुरेव कल्पद्रुमाणामिव पारिजातः ६ नेत्रव्रजाः पौरजनस्य तस्मिन् विहाय सर्वान्
नृपतीन्निपेतुः मदोत्कटे रेचितपुष्पवृक्षा गंधद्विपे वन्य इव द्विरेफाः ७ अथ स्तुते वंदिभिरन्वयज्ञैः सोमार्कवंश्ये नरदेवलोके संचारिते चागुरुसारयो
नौ धूपे समुत्सर्पति वैजयंतीः ८ पुरोपकंठोपवनाश्रयाणां कलापिनामुद्धतनृत्तहेतौ प्रध्मातशंखे परितो दिगंतांस्तूर्यस्वने मूर्छति मंगलार्थे ९ मनुष्य
वाह्यं चतुरस्रयानमध्यास्य कन्या परिवारशोभि विवेश मंचांतरराजमार्गं पतिंवरा कॢप्तविवाहवेषा १० जवंश्यान्वितैर्वंदिभिः स्तुतिपाठकैः वंदिनः स्तुतिपाठकाः इत्य
मरः सोमार्कवंश्ये सोमसूर्यवंश्यमवेनरलोके राजलोके स्तुते सति कन्याम् मंचांतरराजमार्गं विवेशेत्युत्तरेणान्वयः एवमुत्तरत्रापि योज्यं संचारिते समंतात्प्रसारिते अगुरोः अगुरुसारस्य अन्यतस्य
मासोग्रभिर्धूतः सारो निर्यासो यो निःसारगंधस्तस्मिन् धूपे वैजयंतीः पताकाः समुत्सर्पति उच्चगच्छतीति सति ८ किंच पुरस्योपकंठे समीपे उपवनान्याश्रयो येषां तेषां कलापिनां बर्हि
णां उद्धतनृत्ये तौ मेघध्वनिसारूप्यात्तांडवकरणे प्रध्माताः पूरिताः शंखाः यत्र तस्मिन् मंगलार्थे मंगलप्रयोजनके तूर्यस्वने वाद्यघोषे परितो दिगंतान् मूर्च्छति व्याप्नुवति सति ९ पतिंवरा
ति पतिं स्वयं वरा अपपतिंवरा स्वयं वरा वेश्या संज्ञात्वक्लीयाडिना तथा वधू कॢप्तविवाहवेषा कन्या इंदुमती मनुष्यैर्वाह्यं परिवारेण परिजनेन शोभितं चतुरस्रयानं च तुरस्रवाहनं यद्विवक्षामध्या
स्याऽऽरुह्य मंचांतरं मंचमध्ये यो राजमार्गस्तं विवेश १० त्रिभिः कुलकम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

राम ६

1

श्रमपंमर्द्धपादेच कालंके देवपुष्पपकानाशिंकामनालेवा केचिदेवंमजामके १सोऽजमत्रत्पानेऽपचारवत्सुराजौंकरणाकस्तुमेचेवुपर्यकेषुलिंतासनस्पृ

ःमनोजवेषानलमनोहरनेपथ्यानवेमानि कानांविमाने ष्वरंतीचरतीतिदकुप्रत्यय अन्तामनवंगांमरुतोपदनामरावित्यमरः अग्राक ष्टलीलानलसौ

भाग्याकन्नात ष्टलीलानिमर्धः सांपेसपिगमकत्वात्समासः नरलोकं पालयंतीति नरलोकपालाः कर्मणपप्रत्ययः तान्अपालानपुरुषनु १।

रतिःस्मरपत्नि पापांचरागे वसुरेतस्मत्तोवितिविश्वः रतेः कामप्रियायाः ईतानुनयन लीकृतप्रार्थनेनगरीनरसनुनयनेनसर्षः सापेक्षत्वेपिगमकं

त्वात्समासः ईर्ष्ययेत्याहरेशाप्रसर्पितस्वांग काम विवस्पित कालुस्यमालोकयंतं तान्पापाणमनश्चमतीनिराम्नानिस्पृहवमन्व ईऽमतीमत्सतिमेनंविता

सतत्रमंचे ष्वमनोज्ञवेषान्सिंहासनस्थानुपचारवत्सु वैमानिकानांमरुतामपश्यदाकृष्टलीलान्नरलोकपालान् १ रतेर्गृहीतानुनये

नकामं प्रत्यर्पितस्वांगमिवेश्वरेण काकुत्स्थमालोकयतां नृपाणां मनोबभूवेन्दुमतीनिराशं २ वेदर्भनिर्दिष्टमसौकुमारः क्लृप्तेनसो

पानपथेनमंचं शिलाविभंगैर्मृगराजशावस्तुंगं नगोत्संगमिवारुरोह ३ परार्ध्यवर्णास्तरणोपपन्नमासेदिवान्रत्नवदासनंसः भूयिष्ठ

मासीदुपमेयकांतिर्मयूरपृष्ठाश्रयिणागुहेन ४ तासुश्रियाराजपरंपरासुप्रभाविशेषोदयदुर्निरीक्षः सहस्रधात्मा व्यरुचद्विभक्तः पयोमुचांपंक्तिषुविद्युतेव ५

पनास्मार्द्वेस्थितीतिनिषिक्तवृत्तिलर्षसर्वोतिरायसोंदर्यमितिभाव २ असौ कुमारो वेदर्भेणभोजेननिर्दिष्टं उद्दर्शितं मंचं पर्यकं क्लप्तेन सुविहितेनसोपानपथे

नशिलानाविभंगाः सोपानभंगानगोत्संगेः पादःपोतः शावकः मृगराजशावःसिंहशिशुःरिवसमरः शिलानांविभंगैर्भंगिभिः तुंगमुन्नतंनगोत्संगमिव आरुरोह ३ परार्ध्य श्रेष्ठावर्णा नीलपीता

दयोयस्मिंस्तेनास्तरणोन कंबलादिनाउपपन्नंसंगतंरत्नवदसनंरत्नखचितमासनमासेदिवान्अधिष्ठितः सकुमारः मयूरपृष्ठाश्रयिणागुहेनस्कंदेनभूयिष्ठमत्यंतमुपमेयकांतिरासीत् गुरुःस्मरः

श्रेष्ठाशित्पर्यः उपमेयकांतिरासीत्सर्पोपतिनिष्कृतस्तालंकारालंकारः द्वयोःसर्वोतिभाव ४ तासु इति राजपरंपरासु श्रियापेंक्तिष्वितिराजायंइत्यर्थः सूर्यप्रभाविशेषोदयः पयोमुचांपंक्ति

पुविद्युतवसहस्रधाविभक्तःतत्तेजस्विनिजनसंकल्पितस्प पःप्रभाविशेषस्यावरणनाविभाव्यनदुर्निरीक्षः आत्माविष्यःस्वरूपं व्यरुचत्पर्यक्षतिदृष्टोद्भुतइति

[illegible]

र॰ टी॰ स॰ ६

ततः पूर्वोक्तादन्यो राजा किंचित्समावर्जितनेत्रशोभः ईषद्वक्रीकृतनेत्रशोभः सन् आकुंचिताः आकुंचिताग्रांगुलयो यस्य तेन तिर्यग्विसंसर्पिणी नखप्रभा यस्य तेन पादेन हैमं हिर-
ण्मयं पीठं पादपीठं विलिलेख विलिखितवान् पादांगुलीनामाकुंचनेन स्वस्य समीपगते न पानिति अभिप्रायः १५ विलिलेखेति पदमपि लक्षणया इतो दुर्मत्य अभिप्रायः अगमं विलिखनं नर्वसंसी
वाशहेतुः १५ कश्चिद्राजा वामं भुजमासनार्धे सिंहासनैकदेशे निवेश्य संस्थाप्य तत्सन्निवेशात् तस्य वामभुजस्य संनिवेशस्थानात् अधिकोन्नतो वामांसो यस्य स तथोक्तः सर्वदि
टी ५ क्षु वि कच्चे देशो भिन्नहारः त्रुटितहारः सन् पृष्ठवंशाधरे त्रिकमित्यमरः सुहृत्समाभाषणतत्परोऽभूत् वान्पार्श्वविवर्तिते वमित्रे रासं भाषितुं प्रवृत्त इत्यर्थः अन्न सर्वविहेन
त्रिकत्वं पदत्वेन यावामांगे नियतपामरूपं वार्ता करिष्यतीति न पाभिप्रायः भोट श्रयरा स्वरेया वेन कार्यं कर्तव्यं इत्यर्थः १६ अन्यो युवा विलासिन्याः प्रियायाः विभ्रमा
र्थं दंतपत्रमंतमवतंसो न लंघापांडुरं केतकवर्हं केतकदलं दलं स्त्रीवर्हमित्यमरः प्रियानितंबे उचितसंनिवेशैः स्पष्टनिवेशैर्नखाग्रैर्विपाटयामास अहं त्वयास्य रूपदं क्रीडांकमेव करिष्यामीति अभिप्रायः

2

आकुंचिताग्रांगुलिना ततोन्यः किंचित्समावर्जितनेत्रशोभः तिर्यग्विसंसर्पिनखप्रभेण पादेन हैमं विलिलेख पीठं १५ निवेश्य वामं भुजमासनार्धे तत्सन्निवेशादधिकोन्नतांसः
कश्चिद्विवृत्तत्रिकभिन्नहारः सुहृत्समाभाषणतत्परोभूत् १६ विलासिनीविभ्रमदंतपत्रमापांडुरं केतकबर्हमन्यः प्रियानितंबोचितसंनिवेशैर्विपाटयामास युवा नखाग्रैः १७ कु
शेशयाताम्रतलेन कश्चित्करेण रेखाध्वजलांछनेन रत्नांगुलीयप्रभयानुविद्धानुदीरयामास सलीलमक्षान् १८ कश्चिद्यथाभागमवस्थितेपि स्वसंनिवेशाद्व्यतिलंघिनीव
वज्रांशुगर्भांगुलिरंध्रमेकं व्यापारयामास करं किरीटे १९ ततो नृपाणां श्रुतवृत्तवंशा पुंवत्प्रगल्भा प्रतिहाररक्षी प्राक्सन्निकर्षं मगधेश्वरस्य नीत्वा कुमारीमवदत्सुनंदा २० कश्चिद्राजा कुशेश-

यं शतपत्रमिवाताम्रं तलं यस्य तेन रेखारूपो ध्वजो लांछनं यस्य तेन करेण अंगुलिविभूषणं अंगुलीयाभिधानिका अंगुलीयकमित्यमरः जिह्वग्रांगुलेऽरुति कृदसत्पः रत्ना-
नामंगुलीयानि तेषां प्रभया अनुविद्धान् व्याप्तान् अक्षान् पाशकान् देवनान् पाशा इत्यमरः सलीलमुदीरयामास अक्षचिक्षेप त्वया समं देवनमिच्छामीति न पाभिप्रायः अहं त्वामनुपेक्षणा पुरुष इति उमर्त्याभिप्रायः
कश्चिद्दीर्यैति निवेधात् १८ कश्चिद्यथाभागं यथास्थानं अवस्थितेपि स्वसंनिवेशात् व्यतिलंघिनि स्वस्थानाच्चलित इव किरीटे क्नाराणां किरीटावतानां मंशवो गर्भे येषां तान्यंगुलिरंध्राणि यस्य तमेकं
प२ करं व्यापारयामास किरीटवर्तिनो शिरसि स्थितामपि त्वां भारं मन्ये इति न पाभिप्रायः शिरसि न्यस्तकरो पमपल तनुरानी उम्मत्य अभिप्रायः १९ ततो नृपाणां श्रुतवृत्तवंशा श्रुतवृत्तवंशो येषां सोपवनोपगमकलाः स्थ
सज्ञात्वा वा विनीतहृदयस्याश्रितसंरक्षतीति प्रतिहाररक्षी द्वारपालिका कर्मयपराज्ञयः दिदृक्षाविनयादिना प्रगल्भा प्रथमं कुमारीमिंदुमतीं मगधेश्वरस्य सन्निकर्षं समीपं नीत्वा पुंवत् पुंसा तुल्यं तेन तुल्यमिति सादिनो
वतिप्रत्ययः अवदत् ॥२०॥

तेनशतानामेकत्वसेणकदृश्येकन्यामपेकन्यास्पेनस्मिन्विधानुर्जनोविधानातिशयेस्पृति विशेषेनरेनरेःतःपर्योन्मिपेनुःआमनेषुदेरैरैवुकेवलेस्थिताःदेहानपिविस्मय
तंत्रेवसरसचित्तवम्भुरित्यर्थःअंतःपौराकर्दकौनयतसेननरेऽऽणाकनेत्वव्यपदेशःआदरातिशयार्थः११नमिदंशतोप्रतिग्रभिव्यक्तमनोरपानांअरूपाभिलाषणाम
दीपतीनांराज्ञांप्रणयाग्रदूत्यःप्रणायःआर्थनांप्रेमवाग्रणापास्त्वमीविभ्रमेभयाख्याःप्रेमाशङ्क्यमरःप्रणयेष्वग्रदूत्यःप्रथमदूतिकाःप्रणयप्रकाशकत्वसाम्याद्दूतीत्वम
पदेशःविविधाःशृंगारचेष्टाःचेष्टाःशृंगारविकाराःयादृशानांअवलानशोभाःपद्मवरंपदृष्ट्वचम्भुःअन्यनाःअप्रभंगास्तस्तोगोरसमुधाकरेविभावैरनुभावैश्चसंचितेर्वे
भिचारिभिःनीतास्वदम्यरसत्वंरतिःशृंगारइत्यत्ररतिश्चाविशेषःस्त्रीकंतत्रैवपत्नोरगोन्यविषयमम्यापिनीठारतिःस्मनंतिचेष्टाशब्देनतदनुभावविशेषानुपंततेन
पितत्रैवोक्ताःभावभेनागतसाचास्तरेनुव्यजयनिपेनेनुभावाऽऽवाम्यातावेविलेपाःस्मितादपातेवनुर्वचिन्तनांनिवाम्भुव्यारंभसंभवाइतिनद्गात्रारंभभेदान्वेष्टार

तस्मिन्विधानातिशयेविधानुःकन्यामयेनेत्रशतैककस्यैनिपेतुरंतःकरर्योनरेनेत्रदेहैस्थितःकेवलैमासनेषु ११तांप्रत्यभिव्यक्तमनोरथानांमहीपतीनांप्रणयाग्रदूत्यःप्र नो
वालशोभाश्चपादपानांशृंगारचेष्टाविविधावभूवुः १२कश्चित्कराभ्यामुपगृह्य नालंलीलारविन्दंभ्रमयांचकार १३
विस्रस्तमंसादपरोविलासीरत्नानुविद्धांगदकोटिलग्नंप्रालंबमुत्कृष्ययथावकाशंनिनायसाचीकृतचारुवक्त्रः १४अपरःकश्चित्रत्यादिभिःश्लोकैर्वक्ष्यमाणसमा
पमेकत्रैवप्रतिपाद्यनानाविधशृंगारचेष्टांप्रकाशयतिकश्चिदितिचत्वारोपिवाक्यार्थाःयेउच्यन्ते १४शृंगारचेष्टानाहुरिसुनेत्यावदर्शयतिकश्चित्कराभ्यां
पाणिभ्यांउपगृह्यनालंलीलाविनोदप्रायःलीलारविन्दंपद्मंभ्रमयांचकारेतिअमरःपाणिभ्यांगृहीतनालंगृहीतवृन्तंकरेणभ्रमणंचकारप्रालंबंमालांभ्रमयांचकारः
पुरकस्यलीलारविन्दंकरतलभ्रमणपितवयस्तस्यभिप्रायःस्त्रतनुसदृशेनमत्करश्रीलोविलासीतत्रैककल्लसकपसुभ्रमतिपितुमोहनपुत्र
वोराजाअंसात्स्रस्तंचलितंरत्नानुविद्धंरत्नखचितंअंगदकेयूरंतस्यकोटिलग्नंमौक्तिकस्रजंमुक्ताफलसम्पदःकोटिःअग्रंमरःप्रालंबमृजुलंबिनीकंठात्प्रालंबमुत्कृष्टविस्तारंद
त्यमरःप्रकारयाहेत्वरीयवक्त्रऽऽकृप्यादुत्क्षिप्यसाचीकृतंतिर्यक्कृतंचारुवक्त्रंयस्यसतथोक्तःसन्यथावकाशंस्थानंनिनायप्राप्तारोहैपरारुचितेननारुत्वाम्
इंपरिरमेइतिन्यायोभिप्रायःगोपनीयंकिंचिदंगेऽस्तिचेत्तोपैनात्वसुन्दरीसंगमभिप्रायः॥१४॥॥१८॥॥॥श्रीरामायननमःश्री॥ ॥॥१७॥

[illegible]

॥१॥ स्वानेंदुस्वंदीजमादिकीमिति अथ पमंगनापांगदेशाधीश्वरः सुरांगनाभिः प्रार्थिताकामितायौवनस्य श्रीर्यस्य सतथोक्तः पुराकिलैनमिंद्रसकार्यार्थं इंद्रगामिनमकामयंत अश्रमस
इतिप्रसिद्धिः किंच सत्त्वकारेंगजसालकुंडिः पालकाश्चादिसिमेहबीभिर्विनीतभागः शिक्षितगजः किलेत्यलोके अस्तसमभगिनोपि इंद्रपदमैश्वर्यं भुंक्ते मलीकस्य तस्य [illegible] भव
नीत्यर्थः गजाश्चोदेवां मिसेव्यत्वमेंद्रपदशब्दार्थः पुराकिल कुनामि [illegible] नूनुवमवतीसौदिग्गजवर्गमालोवस्स्वयमशक्तेमिंद्राम अनुज्ञपाश्नानीतैर्दे वाचिभिः प्रणीतेन स्वा
स्नेराणगजानवशीकृत्य भुविसंग्रसयंशावर्तपद्दिनिवेशयाणीयते ॥१७॥ राम्भुविलासिनीनामस्तनकुसुमफलस्य लवमान [illegible] अधोविन्दु अस्नमभुक्तीति विग्रहः पर्यासपत्नप्रभाव
पताभर्तेत्याद्विभावः अनेन अंगनायेभुव्यादिपस्तेजो विनैव किंना [illegible] प्रत्यर्पिताः अविधेन्नामुविंदुअवलंबनाक्षत्नसंजरायेशाभिवंदनमिवेनु स्वेशागमपते ॥१८॥ निसर्गतः स्वाद्वसः
मिमास्पदमिनाप्रयंसरणवस्यानविरोधीत्यर्थः श्रीमत्सरस्वती चैति स्वयं मिनाघेर [illegible] संस्थापितिर्यस्य तदेवासं [illegible] मिरूढं गतमित्यर्थः १९ कल्याणि का दिवानि [illegible] यासस्व. त

जगद्दैवेनानेन पयंगनार्थं सुरांगनाप्रार्थितयौवनश्रीः। विलीनलाभः किल सत्त्वकारै इन्द्रं भोगनीतोपि भुंक्ते ॥१७॥ अनेन पर्यन्तसपत्नसृष्टिवेदं नमुक्ताफलस्य [illegible] तनेषु प्रत्यर्पिता ॥ श
3 भुविलासिनीनामोस्तिर्पुस्तेजो विनैव [illegible] ॥१८॥ निसर्गतो नास्य [illegible] श्रीमत्सरस्वति चकास्ति [illegible] त्याशीनयोः स्वजीयो ॥१९॥ अथ योगरा
जादिवताय च तु यदिति जन्यामवदत्समाहितसीनेकाम्यो न चेदि सम्यक्तुं छंदसाभिन्नरुचि ईलोकः ॥ ततः परं [illegible] प्रति हारभैनो निदर्शयामास विशेषदर्शिनी
उनवोत्थाननिवेदमस्यै ॥ अवंतिनाथोयमुदग्रबाहुर्विशालवक्षास्तनुवृत्तमध्यः आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यंत्रोल्लिखितो विभाति ॥२२॥ पामस्य [illegible] संस्या

ते त्विमेवतयोः श्रीसरस्वत्योस्ततो यास्मान्नगुरुणापि वयो दीर्घसंयुज्यै इति भावः २० दिशानायकत्वं चास्य स्वन्यते [illegible] तुल्यै कन्दर्पस्त्रिदश इति २१ अथ कुमारी अंगराजा च तु स्ववता अप्रयत्नायेत्यर्थः अ
सां यात्स्मरं वीक्षुनं दीप्या शिंके स वदन अधवाजनाव ध्वं वरं तीति जन्याः जन्यावष्टं भवः नान्याग छेत्यदः तजन्यामानवरवीमुदो जन्यो जनवधूनीति प्रियानुरूपकेती चैति पत्तस्यैति विग्रहः अथ वाजन्या वधू
साः मत्या श्वापिनवोदा इति केशवः संज्ञायां जन्याः इति यज्ञस्य यां नातिपातः प्रदाय भूमिकारजनी व धूं वरं तीति जन्या जमातुर्वयस्य इति यशामरः जन्या भिस्थाकस्य इति सर्वमुपपत्तानापि अमति विधोपन
चायमंगर जनिषे पोहस्यतेयान्नापि हर्षो नाहेसा हते न्या रिता अस्ने [illegible] रजः काम्यः कमनीयो नैकिनस्नेहनुकाम्यरवैत्यर्थः सा कुमारी च सम्यक्कइप्रविवेकुं न वेदेति न वेदमर्थः किंतु लोके जनोभिन्न रुचिरिति ते
रमेपितिविधिलसैन्निन रोचतेति कुर्भालनेह नित्यं तु [illegible] इति भावः २ ततोनंतरं प्रतिहारश्री स्वदेशनियुक्ता वेत्रवामश्रीस्त्री बाहीकं प्रति हास्य समरा तिषड्ङ्ग्रहः श्रुत्वेति द्रः प्रसरैः स्मितघमितस्य थे विशेषेण सूक्ष्मदर्शिनी परः
पवेतत्वमित्यर्थः धामः स्वपनवोसानंसेवोदयपेदुमसौन्निदर्शयामास २२ अथ वाहुदीर्घबाहुः विशालवक्षाः [illegible] तन्मपः कृशा [illegible] अंगराजा गवंतिनाप अवंतीदेशाधीश्वरः [illegible] विलकअपूर्वाणां [illegible] कामसरवा

[illegible]

असौ शरण्य इति॥ असाविति पुरोवर्तिनो निर्देशः एवमुत्तरत्रापि द्रष्टव्यम् शरणोन्मुखानां शरणार्थिनां शरणे रक्षणे समर्थः अत्र साधुरिति यत्प्रत्ययः अगाधं भवितुमर्हतीत्यगाध इति न्याय
निरुक्तिर्निर्मूलैव अगाधसत्त्वो गंभीरस्वभावः सत्त्वं गुणे पिशाचादौ बले द्रव्यस्वभावयोरिति विश्वः मगधा जनपदास्तेषु प्रतिष्ठा आस्पदं यस्य स मगधप्रतिष्ठः प्रतिष्ठा कृत्यमास्पद
दमित्यमरः प्रजारंजनेन लब्धवर्णः प्रजारंजनेन लब्धोत्कर्षः परान् शत्रून् तापयतीति परंतपः द्विषत्परयोस्तापेरिति खच्प्रत्ययः खचि ह्रस्व इति ह्रस्वः अरुर्द्विषद
जन्तस्य मुमित्यादिना मुमागमः नाम्नेति श्रिरिति योगार्थो नामास्य शत्रुसंतापनादिति भावः २१ अन्वयः कामं सन्तु नृपाः अनेन भूमिं राजन्वतीं शोभनराजवतीमाहुः न तादृशः कश्चिदस्ती
त्यर्थः सुराज्ञि देशे राजन्वान् स्यात्ततोऽन्यत्र राजवानित्यमरः राजन्वान् सौराज्य इति निपातनात्साधुः नक्षत्रैरश्विन्यादिभिस्ताराभिः सामान्यज्योतिर्भिर्ग्रहैर्भौमादिभिश्च संकु
लापि रात्रिश्चन्द्रमसैव ज्योतिरस्यास्तीति ज्योतिष्मती नान्येन ज्योतिषेत्यर्थः २२

असौ शरण्यः शरणोन्मुखानामगाधसत्त्वो मगधप्रतिष्ठः राजा प्रजारंजनलब्धवर्णः परं
तपो नाम यथार्थनामा २१ कामं नृपाः संतु सहस्रशोऽन्ये राजन्वतीमाहुरनेन भूमिं नक्षत्रताराग्रहसंकुलापि ज्योतिष्मती चंद्रमसैव रात्रिः २२ क्रियाप्रबंधादयमध्वराणा
मजस्रमाहूतसहस्रनेत्रः शच्याश्चिरं पांडुकपोललंबान्मंदारशून्यानलकांश्चकार २३ अनेन चेदिच्छसि गृह्यमाणं पाणिं वरेण्येन कुरु प्रवेशे प्रासादवातायनसंश्रिता
नां नेत्रोत्सवं पुष्पपुरांगनानां २४ एवं तयोक्ते तमवेक्ष्य किंचिद्विस्रंसिदूर्वांकमधूकमाला ऋजुप्रणामक्रिययैव तन्वी प्रत्यादिदेशैनमभाषमाणा २५ तां सैव वेत्रग्र
ञो हणे नियुक्ता राजांतरं राजसुतां निनाय समीरणोत्थेव तरंगलेखा पद्मांतरं मानसराजहंसीं २६

अयं परंतपोऽध्वराणां क्रतूनां क्रियाप्रबंधादनुष्ठानसातत्यादविच्छिन्नादनुष्ठानादित्यर्थः अज नो
स्रं नित्यं समाहूतसहस्रनेत्रः सन् तेन शच्या अलकान् पांडुकपोलयोर्लंबान् लंबमानान् मंदारैः कल्पद्रुमकुसुमैः शून्यांश्चकार प्रोषितभर्तृका हि केशसंस्कारं न कुर्वंति प्रोषिते मलिना कृशेति स्मर
णादिति भावः २३ वरेण्येन वरणीयेन वृञ एण्य इत्येण्यप्रत्ययः अनेन गृह्यमाणं पाणिमिच्छसि चेदित्यर्थः प्रवेशे नगरप्रवेशकाले प्रासादवातायनसंश्रितानां पुष्पपुरम
गधानगरे स्थितानां पुष्पपुरांगनानां नेत्रोत्सवं कुरु सर्वाभिमतं तासामपि दर्शनीयो वपुर्वपुषीति भावः २४ एवं तया सुनंदयोक्ते सति तं परंतपमवेक्ष्य किंचिद्विस्रंसिनी दूर्वांका दूर्वाचिह्ना मधूक
माला गुडपुष्पमाला यस्याः सा मधूके तु गुडपुष्पमधुद्रुमावित्यमरः वरणोत्सवे शिथिलप्रयत्नेति भावः तन्वी कृशांगी सैनं परंतपमभाषमाणा अन्यभावत्वमृजुप्रणामक्रियया प्रत्यादिदेश परिजहार २५ तां सेना
न्यासक्तेति भावः वेत्रग्रहणे नियुक्ता दौवारिकी सुनंदा तां राजसुतां राजांतरमन्यं राजानं निनाय नयतेर्द्विकर्मकः कथमिव समीरणोत्था वायूत्पादिता तरंगलेखा तरंगपंक्तिर्मानसे सरसि राजहंसीं ताम
॥ पद्मांतरमिव २६॥

॥ विनेतेति ॥ विनेता यः कार्तवीर्यः अकार्यस्य चिंतायाः समकालमेककालमेव यथा तथा पुरस्तादग्रे चापधरः प्रादुर्भवन् प्रजानां अं-
तःशरीरेष्वपि मनःस्वपि अंतःशरीरेषु शरीरे देहे ... अविनयम् अविविक्तकर्माणि प्रत्यादिदेश मनसापराधमपि निवारयामासेत्यर्थः अन्ये तु वाक्-
कायापराधमात्रप्रतिकर्तार इति भावः ॥३९॥ ज्याबंधेति। येन निष्पंदा निश्चला भुजा यस्य तेन विनिःश्वसंती वक्त्रपरंपरा दशमुखी यस्य येन नि-
र्जितवासवेन लंकेश्वरेण रावणेन यस्य कार्तवीर्यस्य कारागृहे बंधनागारे आ प्रसादात् उषितम्। आ प्रसादादनुग्रह-
पर्यंतम् उषितं स्थितं नपुंसके भावे क्तः एतत्प्रसादलभ्यो मोक्षो नतु स्वशक्त्येति भावः ॥४०॥ तस्येति। आगमवृद्धसेवी श्रुतवृद्धसेवी तस्य कार्तवीर्य-
स्यान्वये वंशे जातः एष प्रतीप इति प्रतीपनामा भूपतिः येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेति अयशः प्रमृष्टं शोधितम् ...
लायाः श्रियः प्रकृतिचापल्यप्रवादं ... दोषशंका ... इति भावः ॥४१॥ आयोधने इति। आयोधने युद्धे कृष्णगतिं सहायमवाप्य

अकार्यचिंतासमकालमेव प्रादुर्भवंश्चापधरः पुरस्तात् अंतःशरीरेष्वपि यः प्रजानां प्रत्यादिदेशाविनयं विनेता ॥३९॥ ज्याबंधनिष्पंदभुजेन यस्य विनिःश्वसद्वक्त्रपरंपरेण
कारागृहे निर्जितवासवेन लंकेश्वरेणोषितमाप्रसादात् ॥४०॥ तस्यान्वये भूपतिरेष जातः प्रतीप इत्यागमवृद्धसेवी येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशः प्रमृष्टं ॥४१॥
आयोधने कृष्णगतिं सहायमवाप्य यः क्षत्रियकालरात्रिं धारां शितां रामपरश्वधस्य संभावयत्युत्पलपत्रसारां ॥४२॥ अस्यांकलक्ष्मीर्भव दीर्घबाहोर्माहिष्मतीवप्रनितंबकांचीं प्रासाद-
जालैर्जलवेणिरम्यां रेवां यदि प्रेक्षितुमस्ति कामः ॥४३॥ तस्याः प्रकामं प्रियदर्शनोऽपि न स क्षितीशो रुचये बभूव शरत्प्रमृष्टांबुधरोपरोधः शशीव पर्याप्तकलो नलिन्याः ॥४४॥ क्षत्रियाणां कालरा-

त्रिं संहाररात्रिमित्यर्थः रामपरश्वधस्य जामदग्न्यस्य परशोः ... कुठारः स्वधितिः परशुश्च परश्वधः ... शितां तीक्ष्णां धारां मुखाग्रं ... शितमुखे धारा प्रकीर्तितेति विश्वः उत्पल-
पत्रस्य सार इव सारो यस्यास्तां तथाभूतां संभावयति मन्यते तत्र नगरजिगीषयागतान् ... परश्वधमेव धक्ष्यामीति भगवतो ... नरेशाद्दत्तवरोऽयं राजा ... युगपदागताः शत्रव इति भाव-
रूपानुसंधेया ॥४२॥ दीर्घबाहोरस्य प्रतीपस्यांके लक्ष्मीर्भव ... एतद्गृहिणी भवेत्यर्थः ... माहिष्मती नाम अस्य नगरी तस्या वप्रः प्राकार एव नितंबः तस्य कांचीरसनां तां
जालानां वेण्याः प्रवाहेण रम्यां ... प्रवाहो वेणी चेति ... रेवां नर्मदां प्रासादजालैर्गवाक्षैः जालं समूह आनायो गवाक्षजालकावपि ... प्रेक्षितुं कामः इच्छा अस्ति यदि ॥४३॥ कामं प्रियं प्रीति-
करं दर्शनं यस्य सोऽपि प्रियदर्शनोऽपि स क्षितीशः शरदा प्रमृष्टांबुधरोपरोधः निरस्तमेघावरणः पर्याप्तकलः पूर्णकलः शशी नलिन्या इव तस्या इंदुमत्या रुचये न बभूव भिन्नरुचिर्हि लो-
को भिन्नरुचिरिति भावः ॥४४॥

मनसयशोक्तेः प्राक्तिश्रयत्नं पन्नस्याप्यंग्रिमा यस्य श्रयातो युजेत्र पात्रांशत्रम्तोरे वीजिभिरैसे तस्यापि तादिषूजांशि सांभूतानां सामंतोऽस्य चानांयाहंतांपे बिरवाममरं ॥ इन्द्रामशायः ते
पांग्रभाक्रये रासनमपंतेत्रेजांकुरनाशंकुर्वीतिमतारेर ॥ यस्य परश्चवः पराजयंतत्क्षितभावः २३ अन्ताचंति नाषः महाकालं नामस्यानंविशेषंतत्र वनिकेतनस्थानं पतपतस्वच्छे तौ
लैरोग्परत्यश्र दूरेशतीपेवसनक्ष्मतानचरेत ॥ तमिश्रपत्तेपिश्रिपाभिः सहज्योत्लाननः प्रवेशयन्तराशोनिर्विशपत्यनुभवतिविक्षितनिसज्योत्स्नाविनारत्ववान्नवस्येतिभावः २४ रंभेकार
लीसंतभाविवजेरुपस्याः सारंभोरुतस्याः संबुद्धिः रंभोरुभ्य तस्यदाशेयस्य इपरुद्र अस्याः नदीलातरूपः यत्रा श्रेनिनूपाणि वेनसमुत्तिप्रानामतन्नरसानदीतस्यारतंगारातमनिलेन
कंपि नध्यानभोपरपरासुपतितुवि ल्तुर्त्ततंत्ययेसमतवि कात्तत्य शोतिकिमिस्पर्थः अभियोगस्या पाचगमेलाकुरु वि मित्रपानिस्यस्यः २५ अनमिरोकुमायोउत्क्षगमारेखुता
इंदुमतीकुमुद्वतीवणधिपातिनाम्नामसितावंधवरस्य श्वानिपेनतस्मिन्न्नतायेनतेजस्यसंशोभिताः शवदः पंकाः कर्दमायेनतस्मिन्न्नवेतिनापेकुमुदतिकुमुदइनेनचेनसंभोय

श्रमपुचाणेषुंसमधुराजेत्रेसोर्वीजिभिरुत्कलितकुर्वीत समंतपियरामणीनां प्रभासेन तस्मपञ्जांसि २३ असौभगवालनिकेतनस्यवस्नं दूरेविलक्ष्यंकमौलेः तमिश्र
पक्षेपिसहप्रियाभिर्ज्योत्स्नावतोनिर्विशतिप्रदोषान् २४ अनेनयूनासहपार्थिवेन रंभोरुकच्चिन्मनसोरुचिस्ते शिप्रातरंगानिलकंपितासुविहर्तुमुद्यानपरंपरासु २५ पतास्मि।
नभियोतितवंगुपयैञ्जतापसंशोषितसर्वयंदेवयंधूसानोतमलोकुमायोकुमुद्वतीभानुमतीवभावं २६ सांभयततामरसोन्नवाभर्मिन्नरवराजस्यगुणैर्दूनाविधायत्त
हिंतलिसतोविधातुर्जगादमध्ये सुदतीसुनंदा २७ संग्रामनिर्विष्टसहस्रवाहुरष्टादशद्वीपनिखातयूपः अनन्यसाधारणराजशब्दोबभूवयोगीकिलकार्तवीर्यः २८ तुपय

सपः भानुमतंगुवतीवभावविलवंधमतत्रानुरागमकरोदित्यर्थः वंधनोपघातेनराः अत्यंकत्वेनचानिरूपरांराजः सूर्यसाम्यायं २६ सुनं दानानामरसांतामरांपमोदरतुल्यकांतिकं।
नकंगोशिमित्यर्थः गुणेरन्तनामधिकामित्यर्थः शोभनादंतायस्याः सासुदंतीवपसिद्धंतस्यदतृइतिदतादेशः उगितश्चेतिङीपुनामप्रकृतोप्रसिद्धांवाविधातुर्लसितांसस्मिभुरानि
र्यांसिन्नपमित्यर्थः अनुगताऽप्रायोपेवुनेअनपानामदेशाः सकपर्दूरित्यादिनाऽवप्रत्ययः ऊदनोर्देशइदकारादेशः नेत्यौराश्रोऽनपस्यात्रनोविधायव्यवस्थाय्यमपः पुनर्
गादर २७ संग्रामेषुयुद्धेषुनिर्विष्टाः अनुभूताः सहस्रंबाहवोयस्यसतथोक्तः युद्धेसमयहिभुजएवरूपतइत्यर्थः अष्टादशसुद्वीपेषुनिखाताः स्थापिताः यूपायेनसतथोक्तः सर्वेक्रतुपालोसार्वभौमश्च
तिभावः अरायुजादिसर्वभूतरंजनादनन्यसाधारणोराजशब्दोयस्यसतथोक्तः योगीब्रह्मविदानिसर्थः सकिलभावनोदनाहेयात्त्वप्रयोगः इतिप्रसिद्धिः कृतवीर्यस्यापत्यंपुमान्कार्त
॥छ॥ वीर्योनामराजाबभूवकिलेतिश्रूयंचास्यमहिमासवेविदत्तात्रेयवरप्रसादलब्ध इतिभारते द्रष्टव्यं ॥छ॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्योनमः ॥छ॥ श्रीगुरवेनमः ॥छ॥ राम ॥छ॥

र.टी.स. ७१ किं बद्रा नृपिवर्वपसुकोतानुगोमर्दनसाडे: कं दरस्सुदरीमुदरीनूकं दरेवाह्नीत्यमर: अस्य शब्दानेविं दनि कुलानिस्तितानि नि मेलुवरे शैलेयं शिलाजतु शैलेयमित्यादयः प
दाशिलापुष्पगोषधिविशेष: कालानुसार्यं वृ त्तास्मपुष्पजं वशिवामितुशैलेयमित्यमर: शिलां पाति इतिशिलापादितयोगविभागादिवाये च प्रत्ययः तदंध
शैलेयगंधीनिशिशालवतानि शुक्लाम्वाधिगृहकलोगेनांशोशानत्यपरय प्रस्वादव्योमसाभर समर: श्रावस्तामिनी तान्ना भिषपस्या: सा इन्दुमती इद वंदीना।
पंसुक मन्यव्र प्ररत्नपत्नीभिर्वितीसा वितीसाहुस्मार्यतनपसांगरगामिनीसमग्रोकोता वक्रानदीमार्गवशात्त्वपेतप्रातमरी धरपर्वतमिवयतनगात्प्रतीपगताप्र
नयभुजिष्याविकोसलनामुजिष्य: केयामत इतिकलापधः अंगदाश्लिष्टभुजं भुजिष्याहेमांगदं नाम कलिंगनाथं आसादितरज्जुषपर्वतिवेनाशितशत्रुवर्गं हेमागदनाम कलिंगनाथ इसेड
वोग्रासिर्दशी सासनलोकवालेदस्मरोसेपरींद मुखं बाबालेहरमनाबिनामाप्र:।। असौ महेंद्राद्रिसमानसार: तुल्यस्थिमाबलोक्तमशद दर्शन्यनामकुलपर्वततस्मकादे दधेमप
ति: स्वामीमहेंद्रस्य दधीएवमस्यमितिजलदु गतिभावः यस्यपायासुत्तरतामदमा विलासेय्यग्जा नांकुलेन यजेनम रे ड्यामेहेभ्रदि:पुरैः प्रेया तीव ध्रमिक स्या

५ गच्छा नसंचोमि: पचतोक्षितानिशैलेयगंधीनिशिलातलानि कलापिनांमतवर्षपिपयनवंतं कोतानुगोनर्दनिकदरसु।।५२।। पूर्ववत्तर्नि वर्तिमनेसुनामि सांयूस्यगादयंवर्ध शति
त्रीमरी धरमिन्मावसादपेतं स्त्रोतोवहं सागरगामिनीवि।।५२।। अथांगदाश्लिष्टभुजं भुजिष्या हेमांगदं नामकलिंगनाथं आसादितरजनुपर्ववालाभिवातदतुरुवोदभावे पर
२ असौमहेंद्राद्रिसमानसारः पतिर्महेंद्रस्य महोदधेश्च यस्यक्षरत्सैन्यगजच्छलेन यात्रासु यातीव पुरो महेंद्रः।।५४।। ज्यापातरेखाभुजोभुजाभ्यां विभर्ति यश्चापभृतां पुरोगः रिपुश्रियां
सांजनवाष्पसेकैर्वंदीकृतानामिव पद्धती द्वे।।५५।। यमात्मनः सद्मनि संनिकृष्टो मंद्रध्वनित्याजितयामतूर्यः प्रासादवातायनदृश्यवीचिः प्रबोधयत्यर्णव एव सुप्तं।।५६।। अनेन सार्धं वि
हराम्बुराशेस्तीरेषु तालीवनमर्मरेषु द्वीपांतरानीतलवंगपुष्पैरपाकृतस्वेदलवा मरुद्भिः।।५७।। प्रपाणाइत्यर्थ:।।५८।। ज्यापातरेखाभुजोभुजाभ्यां विभर्ति यश्चापभृतां पुरोगः रिपुश्रियां
सांजनवाष्पसेकैर्वंदीकृतानामिव पद्धती द्वे धनुर्विद्या स्योपद्धेर्वेदयोः कृतानाम्‌रूसबाली पुलता
नां प्रपदे प्रव्रातो वंदया वियमर: रिपुश्रियां सांजनोवाष्पसेको यपो स्वंकज्जलमिश्राश्रुसेकैः इत्यर्थ: पद्धती मार्गाविद्वे ज्यापातनांमार्गो वीकिराणानारेखरं जेभुजाभ्यां विभर्ति देवकनासव्यमा वित्ता।
यतेरिपुश्रियां नुजाभ्याम्बेसहरणात्तदनुरेखयोः स्तल्पद्विर्तिनेवोक्षेत्तानयोः श्यामत्वासांजनाश्रुसेकोक्ति:।।५५।। यमात्मनः सद्मनि संनिकृष्टो मंद्रध्वनित्याजितयामतूर्यः प्रासादवातायनदृश्यवीचिः
वि: मंद्रेणगंभीरेणध्वनिनात्याजितो विसर्जित: यामस्य तूर्यं: प्रहरावसानसूचकं वाद्यं येन सतथोक्तः मंद्रस्तुगंभीरे इत्यमर: यामप्रहरौ समावित्यमर: प्रासादस्य वातायनेषु दृश्यवीचिः प्रबोधयत्यर्णव एव सुप्तं कार्यं। रा.म. ७१
मेर कांतिमालंत्यर्थ: समुद्रस्याविसेबः किं मन्येषामितिभावः।।५६।। अनेनराज्ञा सार्धं तालीवनमर्मरेषु मर्मरः स्वनितेवस्त्रपर्णानामित्यमर: वचनानुगुणापरस्यापि मर्मरशब्दस्यागु
लिपरत्वं प्रयोगादवसेयं अंबुराशेस्तीरेषु द्वीपांतरेभ्य आनीतानि लवंगपुष्पाणि देवकुसुमानि यस्तैः लवंगं देवकुसुममित्यमर: मरुद्भिर्वातैः अपाकृताः प्रशमिताः स्वेदस्य लवाविंदवो यस्याः सा तथाभूतासती
त्वंविहर क्रीड।।५७।।

लोकांतरेषु स्वर्गादावपि गीतकीर्तिम् आचारेण शुद्धयोरुभयोर्वंशयोर्मातृपितृकुलयोर्दीपं प्रकाशकं उभयवंशे शुद्ध उभयपक्षव निर्वाहः शूरसेनानां नाम देशानामधिपतिं सुषेणं ना-
मनृपतिमुद्दिश्य प्राभिमुख्याय शुद्धांतरक्ष्या अंतःपुरपालिका कापि कर्मण्यस्य निष्पन्नपदी पुमान् कुमारीं जगदे ४५ नीपान्वय इति। एवंविधे वार्ताने सुपजोद्दे निपुण्यस्य यः सत्यार्थिनां नीपः
मान्वयो अस्येति नीपो नामान्वयो यस्य नीपान्वयः नीपवृजः पशुवेषामाश्रित्य गुणो जातिर्मीनार्थिभिः शांतप्रसन्नं सिद्धाश्रममिव प्राप्य सत्त्वैर्जंतुभिः श्रान्ति
मिरिवं नैसर्गिकः स्वाभाविकोऽपि परस्परेण विरोधः उत्ससृजे त्यक्तः ४६ यस्यात्मगेहे इति यस्य राज्ञः आत्मगेहे स्वभवने हिमांशोरिव नयनाभिरामा कांतिः संनिविष्टा
तस्य हिमांशोरिव विषह्यं शक्यं तेजः अनातपः तत्सुहृद्भ्यो मन्यन्ते हर्म्याग्रसंरूढतृणांकुरेषु रिपुमंदिरेषु शत्रुगृहेषु अविषह्यं तेजः इति भावः ४७
यस्य सुषेणस्य वारिविहारकाले जलक्रीडासमये अवरोधस्तनचंदनानां प्रक्षालनात् तासां कालिंदी नाम यमुना तत्कन्या यमुना यत्र कालिंदीदोषपते

सा शूरसेनाधिपतिं सुषेणमुद्दिश्य लोकांतरगीतकीर्तिम् आचारशुद्धोभयवंशदीपं शुद्धांतरक्ष्या जगदे कुमारी ॥४५॥ नीपान्वयः पार्थिव एष यज्वा गुणैर्यमाश्रित्य परस्परेण
सिद्धाश्रमं शांतमिवैत्य सत्त्वैर्नैसर्गिकोप्युत्ससृजे विरोधः ॥४६॥ यस्यात्मगेहे नयनाभिरामा कांतिर्हिमांशोरिव संनिविष्टा हर्म्याग्रसंरूढतृणांकुरेषु तेजोविषह्यं रिपुमंदिरेषु ॥४७॥
यस्यावरोधस्तनचंदनानां प्रक्षालनाद्वारिविहारकाले कलिंदकन्या मथुरां गतापि गंगोर्मिसंसक्तजलेव भाति ॥४८॥ त्रस्तेन तार्क्ष्यात्किल कालियेन मणिं विसृष्टं यमुनौकसा यः
वक्षःस्थलव्यापिरुचं दधानः सकौस्तुभं ह्रेपयतीव कृष्णं ॥४९॥ संभाव्य भर्तारममुं युवानं मृदुप्रवालोत्तरपुष्पशय्ये वृंदावने चैत्ररथादनूने निर्विश्यतां सुंदरि यौवनश्रीः ॥५०॥ खंडयतीति कालिं-

दः सर्पस्तत्कन्या यमुना कालिंदी सर्पेन नयावजनाराम नस्य सेयमरः मथुरां पांगंगा भाति स्तनय नाथिशब्दः कालिंदी तीरे मथुरा लवणासुर वधकाले शत्रुघ्नेन निर्मापिता इति वसति तत्काये
यमुनाम पुरसंभव च निर्विसंम पुरामथुरा मधुवनीति मध्ये दृश्यकादिपदाभावेति मथुरानामा स्वरादेः अतः मथुरां गतापि गंगायाः विप्रकृष्टापि स्वयं गंगायाः भागीरथ्याः ऊर्मिभिः
संसक्तजलेव भाति धवलचंदनसंसर्गात् श्यामाया अपि गंगासंगतेव भातीत्यर्थः सितासिते सरिते गंगायमुने इति घटापयः ४८ त्रस्तेनेति सतार्क्ष्येन परमगरुडात् कः स्थानं यस्य तेन का श्री ४
लियेन नाम नागेन विसृष्टं किल अपदानं निष्कृयते न दत्तं किल तेनाली के वक्षःस्थलव्यापिरुचं मणिं दधानः सुषेणः सकौस्तुभं भित्तुं कृष्णं ह्रेपयतीव लज्जयतीत्यादिना यमुनागमनः कौस्तुभ
मणेस्तुल्यत्वं सूचितमिति भावः ४९ युवानममुं सुषेणं भर्तारं संभाव्य मत्वा पतित्वेनांगीकृत्येत्यर्थः मृदुप्रवालोत्तरपुष्पशय्ये प्रसूनतिकोमलपल्लवापुष्पशय्यायास्मिन् चैत्ररथात् कुबेरोद्यानादनू-
ने वृंदावननामके उद्याने हे सुंदरि यौवनस्य श्रीर्यौवनफलं निर्विश्यतां भुज्यतां ॥५०॥ ॥श्रीरामजी सहाय सदा ह॥ ॥श्रीगुरुचरणकमलेभ्यो नमः रामराम

अथान्यं इंदीवरश्यामतनुस्त्वं रोचनागौरी शरीरयष्टिर्यस्याः सा अतस्तडित्तोयदयोर्विद्युन्मेघयोरिव वां युवयोर्योगः समागमोऽन्योन्यशोभायाः परिवृद्धये अस्तु ६५ स्वसुर्विदर्भाधिपतेर्भोजस्य स्वसुरिंदुम-
त्याश्चेतसि तदीयः सुनंदासंबंधी उपदेशो वाक्यं दिवाकरस्यादर्शनेन बद्धकोशे मुकुलिते अरविंदे नक्षत्रनाथांशुश्चंद्रकिरण इवांतरमवकाशं न लेभे ६६ संचारिणी दीपशि॥
खेव यं यं भूमिपालं पतिंवरा व्यतीयाय अतीत्य गता स स भूमिपालः सर्व इत्यर्थः निशावीथ्यां दीपसाध्वसेन नरेंद्रमार्गे राजपथे अट्टः प्रासादः अट्टः स्यात् क्षौममस्त्रियामित्यमरः विवर्णभावेनि ॥
च्छायत्वं प्रपेदे तस्मिन्निति तस्यां इंदुमत्यामुपस्थितायां सत्यां रघोः सूनुरजो मां वृणीत न वेति समाकुलः संशयितोऽभूत् अथ अस्याजस्य वामेतरो दक्षिणो बाहुः केयूरबंध-
नेनोच्छ्वसितैः केयूरबंधस्थानस्योच्छ्वसितैः स्फुरणैः संशयं नुनोद स्फोटयामास ६८ कुमारी सर्वेषु अवयवेषु अनवद्यमदोषं तं प्राप्य अन्योपगमात् व्यावर्तत निवृत्ता तथाहि प्रफुल्लं सुप्रफुल्लमिति पाठे।
तत्वं अनुपसर्गादिति निषेधात् सुप्रफुल्लमिति न कश्चिद्दोषः प्रफुल्लं सहकारं चूतविशेषमेत्य आम्रश्चूतो रसालोऽसौ सहकारोऽतिसौरभ इत्यमरः षट्पदाली भ्रमरपंक्तिः वृक्षांतरं न कांक्षति अन्यं वृक्षं लाभे
पि किं तत्संस्पर्शमिलाषः स्यादित्यर्थः ६९ तस्मिन्नजे समावेशिता संक्रांता चित्तवृत्तिर्यस्यास्तां इंदोः प्रभेव प्रभा यस्यास्तामिंदुमतीमवेक्ष्य अनुक्रमज्ञा वाक्यपौर्वापर्याभिज्ञा सुनंदा इदं वक्ष्यमाणं

6

इंदीवरश्यामतनुर्नृपोसौ त्वं रोचनागौरशरीरयष्टिः अन्योन्यशोभापरिवृद्धये वां योगस्तडित्तोयदयोरिवास्तु ६५ स्वसुर्विदर्भाधिपतेस्तदीयो लेभेंतरं चेतसि नोपदेशः दिवाकरादर्शनबद्धकोशे
नक्षत्रनाथांशुरिवारविंदे ६६ संचारिणी दीपशिखेव रात्रौ यं यं व्यतीयाय पतिंवरा सा नरेंद्रमार्गाट्ट इव प्रपेदे विवर्णभावं स स भूमिपालः ६७ तस्यां रघोः सूनुरुपस्थितायां वृणीत मां नेति समाकु-
लोभूत् वामेतरः संशयमस्य बाहुः केयूरबंधोच्छ्वसितैर्नुनोद ६८ तं प्राप्य सर्वावयवानवद्यं व्यावर्ततान्योपगमात्कुमारी नहि प्रफुल्लं सहकारमेत्य वृक्षांतरं कांक्षति षट्पदाली ६९ तस्मिन्समावेशित-
चित्तवृत्तिमिंदुप्रभामिंदुमतीमवेक्ष्य प्रचक्रमे वक्तुमनुक्रमज्ञा सविस्तरं वाक्यमिदं सुनंदा ७० इक्ष्वाकुवंश्यः ककुदं नृपाणां ककुत्स्थ इत्याहितलक्षणोऽभूत् काकुत्स्थशब्दं यत उन्नतेच्छाः श्लाघ्यं
दधत्युत्तरकोशलेंद्राः ७१ महेंद्रमास्थाय महोक्षरूपं यः संयति प्राप्तपिनाकिलीलः चकार बाणैरसुरांगनानां गंडस्थलीः प्रोषितपत्रलेखाः ७२

सविस्तरं सप्रपंचं प्रथने वावशब्दे इति घञो निषेधात् प्र-
स्तारविस्तरस्तु प्रथनस्य विस्तारो विग्रहो व्यासः स च शब्दस्य विस्तर इत्यमरः वाक्यं वक्तुं प्रचक्रमे ७० इक्ष्वाकोः मनुपुत्रस्य वंशे भवो नृपाणां ककुदं श्रेष्ठः ककुच्च ककुदं श्रेष्ठे वृषांसे राजलक्ष्मणीति विश्वः आहितल-
क्षणः प्रख्यातगुणः गुणैः प्रतीते तु कृतलक्षणाहितलक्षणाविति अमरः ककुदि वृषांसे स्थित इति ककुत्स्थ इति प्रसिद्धः कश्चिद्राजाभूत् यतः ककुत्स्थादारभ्य उन्नतेच्छा महाशयाः महेच्छस्तु महाशय इत्यमरः उत्तरकोश-
लेंद्रा राजानो दिलीपादयः श्लाघ्यं प्रशस्तं ककुत्स्थस्यापत्यं पुमान् काकुत्स्थ इति शब्दं संज्ञां दधति बिभ्रति तन्नाम्नस्य शौर्यवंशस्य कीर्तिकरत्वादिति भावः पुराकिल पुरंजयो नाम साक्षाद्भगवतो विष्णोरंशाव-
तारः कश्चिदैक्ष्वाको राजा देवैः सह समयबंधेन देवासुरयुद्धे महोक्षरूपधारिणो महेंद्रस्य ककुदि स्थित्वा पिनाकिलीलया निखिलमसुरकुलं निहत्य ककुत्स्थसंज्ञां लेभे इति पौराणिकी कथा अनुसंधेया तस्यैवापदानमाह राम १२
कुत्स्थः संयति युद्धे महानुक्षा महोक्ष इति अचतुरेत्यादिना निपातः तस्य रूपमिव रूपं यस्य तं महेंद्रमास्थाय आरुह्य प्राप्ता पिनाकिनो लीला येन स तथोक्तः सन् बाणैरसुरांगनानां गंडस्थलीः प्रोषिता विगताः पत्रलेखाः पत्ररचना यासां
ताः चकार भर्तृमरणादिति भावः ७२॥

आकृत्या रूपेण लोभनीया आकर्षणीया न तु वर्त्तनामात्रेणेत्यर्थः विदर्भराजावरजा भोज्या इंदुमती तया सुनंदया एवं प्रलोभितापि पिञ्छेदिताभिनीत्या पुरस्कारेण दूर
कृष्टा दूरमपनीता लक्ष्मीः प्रतिकूलदैवे पूर्वस्य तस्मात् भोजात् दूरमपवर्त्तनेन प्रतिनिवृत्ता ५८ अथ पांड्यगमनेन युक्ता दौवारिकी सुनंदा तस्मान्निवृत्त इति कृष्णस्य पः दौ
वारिकी नाम देवसरूपं आकारेण देवसदृशं देवतुल्यं उरगाख्यस्य पुरस्य पांड्यदेशे कावेरीतीरवर्त्ति नागपुरस्य नाथमेत्य प्राप्य हे चकोराक्षि इतो विलोकय इति निजगाद पूर्वानुशिष्टां पू
र्वमुक्तं भोजस्य ताभोगा नापूर्व्यतिक्रमेण भोज्यां निदर्शनी कोक्षादिभ्यः भोजा आदिप्रत्ययः पूर्वस्यानात् प्रत्ययः यद्वा विदितिवा पुनरन्यादच्चा चकोराक्षि विलोकयेति ए
वं सुनंदा पांड्यं प्रति निजगाद इत्यर्थः ५९ अयं पांड्यः अंसार्पितलंबहारः इति लंबा हारा यस्य सः क्लृप्तांगरागो हरिचंदनेन तैलपर्णिकं गोशीर्षं हरिचंदनमस्त्रियामित्यमरः कृतांगरागः कृ
तालेपः अत एव बालातपेन रक्ताः सानवो यस्य सः तथोक्तः बालातपेन रक्ताः सानवो यस्य सः निर्झरोद्गारः सप्रवाहः स्पंदनं सहितः प्रवाहो

प्रलोभिताप्याकृतिलोभनीया विदर्भराजावरजा तयैवं तस्मादपावर्त्तत दूरकृष्टा नीत्येव लक्ष्मीः प्रतिकूलदैवात् ५८ अथोरगाख्यस्य पुरस्य नाथं दौवारिकी देवसरूपमेत्य इतश्चकोराक्षि विलोकयेति
पूर्वानुशिष्टां निजगाद भोज्यां ५९ पांड्योयमंसार्पितलंबहारः क्लृप्तांगरागो हरिचंदनेन आभाति बालातपरक्तसानुः सनिर्झरोद्गार इवाद्रिराजः ६० विंध्यस्य संस्तंभयिता महाद्रेर्निःशेषपीतोज्झितसिंधुराजः
प्रीत्याश्वमेधावभृथार्द्रमूर्तेः सौस्नातिको यस्य भवत्यगस्त्यः ६१ अस्त्रं हरादाप्तवता दुरापं येनेंद्रलोकावजयाय दृप्तः पुराजनस्थानविमर्दशंकी संधाय लंकाधिपतिः प्रतस्थे ६२ अनेन पाणौ विधिवद्गृ
हीते महाकुलीनेन महीव गुर्वी रत्नानुविद्धार्णवमेखलाया दिशः सपत्नी भव दक्षिणस्याः ६३ तांबूलवल्लीपरिणद्धपूगास्वेलालतालिंगितचंदनासु तमालपत्रास्तरणासु रंतुं प्रसीद शश्वन्मलयस्थलीषु ६४॥

निर्झरोद्गार इत्यमरः अद्रिराज इवाभाति ६० विंध्यस्य नाम महाद्रेर्लंघनमार्गनिरोधाय वर्द्धमानस्य पतिशेषः संस्तंभयिता निवारयिता निःशेषं पीतः उज्झितः पुनस्त्यक्तः सिंधुराजः समुद्रो येन सोगस्त्यः अश्व
मेधावभृथे दीक्षांतकर्मणि दीक्षांतोवभृथो यज्ञे इत्यमरः आर्द्रमूर्तेः स्नातस्येत्यर्थः यस्य पांड्यस्य प्रीत्या स्नेहेन सुस्नातं पृच्छतीति सौस्नातिको भवति पृच्छतौ सुस्नातादिभ्य उपसंख्यानात् ठ
क् ६१ पुरा पूर्वं जनस्थाने खरालयस्य विमर्दशंकी उपद्रवशंकी दृप्तः उद्धतो लंकाधिपतिः रावणः दुरापं दुर्लभमस्त्रं ब्रह्मशिरोनामकं हरादाप्तवता येन पांड्येन संधाय इंद्रलोकापजयाय इंद्रलोकं जे
तुं प्रतस्थे इंद्रविजयिनो रावणस्यापि विजेतेत्यर्थः ६२ महाकुलीनेन महाकुलजातेन महाकुलादञ्खञौ इति खञ्प्रत्ययः अनेन पांड्येन त्वदीये विधिवत् पाणौ गृहीते सति मही इव गुर्वी गुरुः वोतो गुणा
वचनादिति ङीप् महारत्नैरनुविद्धो व्याप्तोर्णव एव मेखला यस्यास्तस्याः इदं विशेषणं भूम्यामपि समानं दक्षिणस्या दिशः सपत्नीभव अनेन समपत्न्यारंभोगो ध्वन्यते ६३ तांबूलवल्लीभिर्नागवल्लीभिः प
रिणद्धाः परिरब्धाः पूगाः क्रमुका यासु तासु तांबूलवल्ली नागवल्ल्यपीति यादवः पूगः क्रमुक इत्यमरः एलालताभिरालिंगिताश्चंदना यासु तासु गंधसारो मलयजो भद्रश्रीश्चंदनोस्त्रियामित्यमरः तमालस्य
तापिच्छस्य पत्राण्येवास्तरणानि यासु तासु कालस्कंधस्तमालः स्यात्तापिच्छोपीत्यमरः मलयस्थलीषु शश्वत् सदा रंतुं प्रसीद अनुकूला भव ६४ श्रीगुरुवे नमः श्रीराम

ततः सुनंदावचनावसाने लज्जां तनूकृत्य नरेंद्रकन्या इंदुमती लज्जां तनूकृत्य संकोच्य प्रसादेन मनःप्रसादेन अमलया दृष्ट्या संवरणस्रजा स्वयंवरार्थस्रजेव कुमारमजं प्रत्यगृह्णीत
स्वीचकार सम्यक् सानुरागमपश्यदित्यर्थः ॥८०॥ सा कुमारी यूनि तस्मिन्नजे अभिलाषबंधं अनुरागसंबंधं शालीनतया अधृष्टतया वक्तुं न पारयामास युक्तं सुशालीन इत्यमरः शालीनकौपीने अधृ
ष्टाकार्ययोरिति निपातः वक्तुं न शशाक तथापि ऋजुरपि केशपाशो यस्याः अभिलाषबंधो रोमांचलक्षणेन पुलकेन कुटिलकेशाः अंगजोपदेशो लज्जा चेत्यमरः गात्रयष्टिं भित्त्वा निरगात् मत्सा लिकाविर्भा
वलिंगेन प्रकाशित इत्यर्थः ॥८१॥ तस्यामित्थं अन्यान्यागतायां तथाभूतायां दृष्टानुरागायां सत्यां वयस्याभिः सखीभिः तत्समये सति सखी हे सखि चरी सखी शिष्याभाषायामिति निपातनात् ङीप् पूर्वेण
भवत्सु नंदा हे आर्ये अन्यं व्रजाम इति परिहासपूर्वं आह अथ वधूः इंदुमती एनां सुनंदां असूयया रोषेण कुटिलं ददर्श अन्यमनस्कतादिति भावः ॥८२॥ करभः कर
प्रदेशादिरेव मणिबंधादाकनिष्ठं करस्य करभो बहिरित्यमरः करभ उपमा यस्याः सा करभोरूः उपमा दृष्टश्चेति पदस्याऽऽवृत्तिः सा कुमारी धात्र्या ... मंगलचूर्णैः गोरोचनादि
तत्कालं मूर्तिमंतमनुरागमेव धात्र्या उपमातुः सुनंदायाः करात् रघुनंदनस्याजस्य कंठे यथाप्रदेशं यथास्थानं आसंजयामास सं सक्तं कारयामास नतु स्वयं नामसंज्ञतो विराम ॥८३॥ वरे

ततः सुनंदावचनावसाने लज्जां तनूकृत्य नरेंद्रकन्या । दृष्ट्या प्रसादामलया कुमारं प्रत्यग्रहीत्संवरणस्रजेव ॥८०॥ सा यूनि तस्मिन्नभिलाषबंधं शशाक शालीनतया न वक्तुम् । रोमांचलक्ष्येण स गात्रयष्टिं भित्त्वा निराक्रामदरालकेश्याः ॥८१॥ तथागतायां परिहासपूर्वं सख्यां सखी वेत्रभृदाबभाषे । आर्ये व्रजामोऽन्यत इत्यथैनां वधूरसूयाकुटिलं ददर्श ॥८२॥ सा चूर्णगौरं रघु
नंदनस्य धात्रीकराभ्यां करभोपमोरूः । आसंजयामास यथाप्रदेशं कंठे गुणं मूर्तमिवानुरागम् ॥८३॥ तया स्रजा मंगलपुष्पमय्या विशालवक्षःस्थललंबया सः । अमंस्त कंठार्पितबाहुपाशां
विदर्भराजावरजां वरेण्यः ॥८४॥ शशिनमुपगतेयं कौमुदी मेघमुक्तं जलनिधिमनुरूपं जह्नुकन्यावतीर्णा । इति समगुणयोगप्रीतयस्तत्र पौराः श्रवणकटु नृपाणामेकवाक्यं विवव्रुः ॥८५॥ प्रमुदि
तवरपक्षमेकतस्तत्क्षितिपतिमंडलमन्यतो वितानम् । उषसि सर इव प्रफुल्लपद्मं कुमुदवनप्रतिपन्ननिद्रमासीत् ॥८६॥ इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविकालिदासकृतौ स्वयंवरवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः

रेण्यो वरणीयः ॥ स्रक् स्रजा मंगलपुष्पमय्या मधूकादिकुसुमप्रकृतया विशालवक्षःस्थले लंबया लंबमानया तया स्रजा विदर्भराजावरजां इंदुमतीं कंठार्पितौ बाहू एव पाशौ यया तामित्यमन्यत
लुंठ्वा हृपाशाकंठं सुखमन्वभूदित्यर्थः ॥८४॥ तत्र स्वयंवरे समगुणयोस्तुल्यगुणयोरिंदुमतीरघुनंदनयोर्योगेन प्रीतिर्येषां ते तथोक्ताः समगुणयोगप्रीतयः पौराः पुरे भवा जना इयमजं संगता इं
दुमती मेघैर्मुक्तं शशिनं शरच्चंद्रमुपगता कौमुदी अनुरूपं सदृशं जलनिधिमवतीर्णा प्रविष्टा जह्नुकन्या भागीरथी तत्सदृशीत्यर्थः इत्येवं नृपाणां श्रवणयोः कटु परुषं एकं अविसं
वादि वाक्यमेकवाक्यं विवव्रुः ॥८५॥ एकतः एकस्मिन्पक्षे प्रमुदितो हृष्टो वरस्य पक्षो वर्गो यस्य तत्तथोक्तं अन्यतः अन्यस्मिन्पक्षे वितानं शून्यं भग्नाशत्वादप्रहृष्टमित्यर्थः क्षितिपतिमंडलं उषसि
॥ प्रभाते प्रफुल्लपद्मं कुमुदवनेन प्रतिपन्ना निद्रा यत्र निमीलनं यस्य सरस्तुल्यमासीत् ॥८६॥ इति श्रीमल्लिनाथसूरिविरचितायां संजीविनीसमाख्यायां रघुवंशटीकायां षष्ठः सर्गः ६॥

प: कृकुत्स्थेन वलस्य जस्य ... तेनेनता इ तेन विभज्य शिपन्ने अंगदे सेंद्र मंगदे न संकोपन संघट्यन् संघर्षयन् ... म: ... त्रिभुवने युद्धे विपाभस्य च गोत्र भिद ... सार्द्धमास
नत्यार्थासनं अर्द्धं ... नुस कामितिसमास: अधितष्ठौ अधितिष्ठितवान् स्यादि ... न चाप्य ... स्यासभ ववापे विपुलं नेकेवलं मेरो ... धारिणम् ... स्यककुद मारूढ ... किल निजरूप
धारिणो पीडस्या ... सिनमित्यपि ... दार्थ: अथवा ... आसनमपीत्यपर न्व: ७३ ... निर्मर: यशा: कुलप्रदीपको दिलीप इति न पति ... स्यककुत्स्यकुले जात: ... शक्राभ्य ... स्या
विनिवृत्तयेन ... वीना: शतक्रतवो यस्य ... कुत्स्य ... न अतिष्ठत ... स्वशोभिनवा ... नित्यर्थ: ७४ ... दिलीपमशीघास
सति ... तिविल ... विहार: ... गता ... वाशिनी नाम तागमनानां ... नर्तकीम ... विदग्ध ... विनिता ... नर्तकी ... इत्यमर: अंशुका निव ... गाणि वाडो
पिनास्ते ... हारवा ... तुकार ... तस्याज्ञामि ... भयं स्यात: अजाइत्यपि: अर्द्ध ... अति विग्रह: समप्रविभागे ... कदेशसमास: ७५ ... विश्वजितेना ममर
... वर्षस्यात्मन ... संप ... संघ ... देव ... खांभिप ... ति ... वंगोत्र भिदो ... ७६ जात: कुलेनाय किलेंद्र कीर्ति: कुलप्रदीपेन पतिर्दिलीप: अतिष्टदेकोन ...
शतक्रतु ... त्याविनिवृत्तयेव: ७७ यस्मिन् ... शतिवाशिनी ... विहार ... मतानां ... पदं भुकानि कोन वय ... दाहराय ... ७८ पुत्रो रघुस्तस्य पर
मशास्तिमत्र ... विभूतिः ... चतुर्दिगावर्जित संभृतां ... करोद्भूतं ७९ आरूढ ... नुद्धीनशीर्ष ... भुजंगमानां ... वसति ... अविष्टं ... नयस्यपन ... राजपर: प
रिपेतु ... ८० असौ कुमारस्तमजोनुजातत्रिविष्टपस्येव पतिं जयंत: गुर्वी धुरं यो भुवनस्य पित्रा धुर्येण दम्य: सदृशं विभर्ति ८१ कुलेन कांत्या वयसा नवेन गुणैश्च तैस्तैर्विनय ...
क्तेता: अथोक्ता अनुष्ठा तस्य दिलीपस्य पुत्रो रघु: ... पालयति ... रघु: ... दिग्भाग ... वर्जिता ... संभृता समग्रा ... तां ... चतुर्दिगावर्जित संभृतां यो ... किरति संपदं मत्याग्भेन।
... यस्या ... कगतिर्विग्र ... स्यमस्य ... दित्वा ... ८१ ... दीनत्रास ... दधी न दितिर्नरेंद्र ... भुजो ... अर्थ: भुजंगमानां ... निपाल ... प्रविष्ट ... आदिकं गतं आस्य सर्व
विस्तारपीत्यर्थ: ... काल ... याप ... अर्थ: ... काले ... नेन पति ... स्तेन ... ८२ आत्मजातस्य: कुमारस्त्रिविष्टप
स्य स्वर्गस्य पतिमिंद्र जयंत इव जयंत: पाकशासनिरित्यमर: ... रघुमनुजात: ... ततो जात इत्यर्थ: ... जातो ... पितृ ... कर्म ... स्य ... जीव ... तिभ्य ...
... अपत्य ... पुत्रे ... दर्प ... गुर्वी भुवनस्य धुरं ... पित्रा ... दम्य: ... पालन ... धुर्येण ...
... तस्य ... ८३ कुलेन ... नवेन ... विनय: ... अपा ... कांत्या ... रघुरनुरूपमनुजातं ... बहुनार तं ...
... तनुसंग ... ब्रवीषि ... सममय: आर्यतिष्ठेत्यर्थ: ८४

काचित्प्रासादिकया अलक्तकमालंबितं रंजनार्थं धृतं द्रवरागमेव आर्द्रालक्तकमेव अग्रं चासौ पादश्च अग्रपाद इति समानाधिकरणसमासः हस्ताग्रहस्तयोर्गुणगुणिनोर्भेदो वि-
निवामनः समाक्षिप्याकृष्य उत्सृष्टलीलागतिः त्यक्तमंदगमना सती आगवाक्षं पर्यंतं मदवीमलक्तकांकां लाक्षांकितां चकार ७ अपरा स्त्री विलोचनं दक्षिणमंजनेन संभाव्यालंकृत्य
तद्वंचितं तेनांजनेन वर्जितं वामनेत्रं यस्याः सा सती तथैव शलाकामंजनकर्णिकां वहंती वातायनसंनिकर्षं गवाक्षसमीपं ययौ दृष्टिरागप्रसंगात्सुक्रमयोतनार्थं स्ववामेक्षिण्येवमिनु-
प्यांजनं नश्रेति भ्रुतेः ८ अन्या स्त्री जालांतरप्रेषितदृष्टिः गवाक्षप्रेरितदृष्टिः सती प्रस्थानेन गमनेन भिन्नां त्रुटितां नीवीं वसनग्रंथिं नीवी परिपणे ग्रंथौ स्त्रीकटीवसनेवासनीति विश्वः न बबंध किं-
तु नाभिप्रविष्टा आभरणानां प्रभा यस्य तेन प्रभैव नाभेराभरणमभूदिति भावः हस्तेन वासोऽवलंब्य गृहीत्वा तस्थौ ९ सत्वरमुत्थितायाः कस्याश्चिद्रशना अर्धाचिता अर्धगुंफिता अर्धाचिता दुर्निमिते स-
भ्रमाद्दुर्न्यस्ते डुमिञ् प्रक्षेपणे इति धातोः कर्मणि क्तः पदे पदे प्रतिपदं वीप्सायां द्विर्भावः गलंती गलद्गुणा सती रसनामेखला तदानीमंगुष्ठमूले अर्पितं गमितं सूत्रमेव शेषो यस्याः सा आसीत् १० तदानी।

प्रासादिकालंबितमग्रपादमाक्षिप्य काचिद्द्रवरागमेव उत्सृष्टलीलागतिरागवाक्षादलक्तकांकां पदवीं ततान ७ विलोचनं दक्षिणमंजनेन संभाव्य तद्वंचितवामनेत्रा तथैव वाता-
यनसंनिकर्षं ययौ शलाकामपरा वहंती ८ जालांतरप्रेषितदृष्टिरन्या प्रस्थानभिन्नां न बबंध नीवीं नाभिप्रविष्टाभरणप्रभेण हस्तेन तस्थाववलंब्य वासः ९ अर्धाचिता सत्वरमुत्थिता-
याः पदे पदे दुर्निमिते गलंती कस्याश्चिदासीद्रसना तदानीमंगुष्ठमूलार्पितसूत्रशेषा १० तासां मुखैरासवगंधगर्भैर्व्याप्तांतराः सांद्रकुतूहलानां विलोलनेत्रभ्रमरैर्गवाक्षाः सहस्रपत्राभ-
रणा इवासन् ११ ता राघवं दृष्टिभिरापिबंत्यो नार्यो न जग्मुर्विषयांतराणि तथा हि शेषेंद्रियवृत्तिरासां सर्वात्मना चक्षुरिव प्रविष्टा १२ स्थाने वृता भूपतिभिः परोक्षैः स्वयंवरं साधुममंस्त भोज्या
पद्मेव नारायणमन्यथासौ लभेत कांतं कथमात्मतुल्यं १३ परस्परेण स्पृहणीयशोभं न चेदिदं द्वंद्वमयोजयिष्यत् अस्मिन्द्वये रूपविधानयत्नः पत्युः प्रजानां वितथोऽभविष्यत् १४ सांद्रकुतूहलानां तासां

स्त्रीणां आसवगंधो गर्भे येषां तैर्विलोलानि नेत्राण्येव भ्रमरा येषां तैर्मुखैर्व्याप्तांतराः छन्नावकाशाः गवाक्षाः सहस्रपत्राभरणा इवासन् कमलालंकृता इव स्थिता इत्यर्थः ११ ता नार्यो रघोरपत्यं राघवमजं त।
स्यापत्यमण् दृष्टिभिरापिबंत्यो नितरां पश्यंत्यो विषयांतराणि ततोऽन्यविषयान् न जग्मुर्न विदुरित्यर्थः तथा हि आसां नारीणां शेषेंद्रियवृत्तिः सर्वात्मना स्वरूपकार्त्स्न्येन चक्षुः प्रविष्टेव चक्षुरितराणींद्रिया-
णि स्वातंत्र्येणाग्रहणाशक्तेः चक्षुरेव प्रविश्य कौतुकात्स्वमंमथेन मुपलभंते किमुत अन्यथा स्वविषमाधिगमः किं न स्यादिति भावः १२ शृंगारकथा श्रोत्रसुखाः कुमारस्तिवसंतिताः कथयति भोज्या इंदुमती परोक्षैरदृष्टैर्भूपतिभिर्वृता
म्मैवं भव्ये यमिति प्रार्थिता सती स्वयंवरं साधु हितममंस्त मेने न तु परोक्षमेकं चिदर्थितं मनस्थाने युक्तमेतद्वक्तुः अन्यथा स्वयंवराभावे नासौ इंदुमती पद्मा लक्ष्मीः नारायणमिव आत्मतुल्यं अनुरूपं कांतं कथं
लभेत न लभेतेत्यर्थः स्वयं विवेकाऽसौ काम्यहिते भावः १३ स्पृहणीयशोभं सर्वाशास्यसौंदर्यम् इदं द्वंद्वं मिथुनं द्वंद्वं रहस्ये निपातः परस्परेण न योजयिष्यत् चेन्न योजयेत् इति अजानां पत्युर्विधातुरस्मिन् द्वये रूपविधानयत्नः सौंदर्यनिर्माणप्रयत्नो वितथोऽ-

ऐनमः भमेमहानिपीपैकंमुहुरन्यंपयोधरंमार्गसिवास्तमाज्ञोक्यस्यामेनादिदंयती १ अथविदर्भनाथोभोजःसदृशेनोपयंत्रावरेणयुक्तांतांअतस्वसा
तान्तप्रत्यसंसाज्ञास्यत्यक्तुस्यबोभिरयमरः स्कंदेनपुत्रांदेवसेनामिव देवसेनानामदेवपुत्रीस्कंदपत्नीनामिवदिपिनांस्वसारंभगिनीमादायपुरीलापुरप्रवे
शाभिमुखोबभूव १ भोजस्यराज्ञोगोत्रापत्यंस्त्रीभोज्यामिंदुमतीअतिस्य थमनोरथत्वात् रूपकुत्राकृतिसुवेषेषुनेपथ्येषुचसाम्यरूपाः तृपोनिनिंदकः।
किंचविभांतिप्रलाप्यवत्रादपस्त्वमंदभासःक्षीणकांतयःपृथिवीक्षितोनृपाअपिसेनानिवेशान्शिविराणिजग्मुः २ननुकुतस्तेपुष्पंतातआह तत्रस्वयंवरमात्रेशब्दाकुंठ्रायाः
संनिधिरेवसान्निध्यंतस्ययोगात्सद्भावाद्धेतोःस्वयंवरस्यशोभकृतांविप्रकारिणामभावःकिलेतिस्वयंवरविधानकाःशब्दाविनाशयनइस्यागमसूदनार्थं तेनहेतुनाकाकु
स्थमुद्दिश्यसमस्तेपिसदेशोपिक्षितिपाललोकःशशामनाश्चभूवत् ३ पावत्तावत्ताकाल्पहृत्यमरःतावत्सकीर्णिःसाकल्येनप्रसारिताअभिनवाउपचाराःपुष्पप्रकारादयोयस्य

अथोपयंत्रासदृशेनयुक्तांस्कंदेनसाक्षादिवदेवसेनां स्वसारमादायविदर्भनाथःपुरप्रवेशाभिमुखोबभूव १ सेनानिवेशान्पृथिवीक्षितोपिजग्मुर्विभातग्रह
वेशेषु २ मंदभासःभोज्यांप्रतिव्यर्थमनोरथत्वाद्रूपेषुवेषेषुचसाम्यरूपाः २ सान्निध्ययोगात्किलतत्ररत्याःस्वयंवरक्षोभकृतामभावः काकुत्स्थमुद्दिश्यसमत्सरोपिशशामतेन
क्षितिपाललोकः ३ तावत्प्रकीर्णाभिनवोपचारमिंद्रायुधद्योतिततोरणांकं वरःसवध्वासहराजमार्गंप्रापध्वजच्छायनिवारितोष्णं ४ ततस्तदालोकनतत्परा
णां सौधेषुचामीकरजालवत्सु बभूवुरित्थंपुरसुंदरीणांत्यक्तान्यकार्याणिविचेष्टितानि ५ आलोकमार्गंसहसाव्रजंत्याकयाचिदुद्वेष्टनवांतमाल्यः बद्धुंनसंभावित
एवतावत्करेणरुद्धोपिचकेशपाशः ६ तेनयोक्तंदृष्ट्वापुधानीवद्योतितानिप्रकाशितानितोरणान्यंकश्चिह्नानियस्यतंध्वजानांछायाध्वजच्छायंछाययावारितमुष्णंयस्यतं इतिनपुंसकत्वंसेननिवारि
तमुष्णंतापोयस्यतंराजमार्गंसवरोवोढावध्वासहप्रापविवेश ४ ततश्चामीकरजालवत्सुसौवर्णगवाक्षयुक्तेषुसौधेषुतस्यानस्यालोकनेतत्पराणामासक्तानांपुरसुंदरीणामित्थंवक्ष्यमाणप्रकाराणित्यक्तान्यका
र्याणिकेशबंधनादीनियेषुतानिविचेष्टितानिव्यापाराःबभूवुः ५ तान्येवाहपंचभिःश्लोकैः सहसाआलोकमार्गंव्रजंत्याकयाचिदुद्वेष्टनवांतमाल्यःउद्वेष्टनेनबंधविश्लेषेणांतंमाल्यंयस्यसःकरेणरुद्धोपिनतोपि
नकेशपाशःकेशकलापःपाशःपक्ष्यादिभ्यश्चहस्तादिभ्यश्चकलापार्थःकचात्परेइत्यमरः तावदालोकमार्गप्राप्तिपर्यंतं बद्धुंबंधनार्थंनसंभावितःनसंचिंतः ॥६॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्योनमः॥ श्रीरामः॥ ॥॥

र.टी.प. ७५

७ सर्ग

अपांगेषुनेत्रप्रांतेषुप्रतिसारितानिप्रवर्तितानिक्रियायोर्निरीक्षणलक्षणयोः समापत्त्यासंगत्यानिवर्तितान्यन्योन्यस्मिन्लोलानिसतृष्णानिलोलश्चलसतृष्णयोरित्यमरः दंप
त्योर्विलोचनानिमनोज्ञांरम्यांह्रियायंत्रणांसंकोचमानशिरेप्रापुः २० तन्मिथुनमुदर्चिषउन्नतज्वालस्यकृशानोःप्रक्रमणात्प्रदक्षिणीकरणा
च्चकासेकथमिवमेरोरुपांतेषुवर्तमानमन्योन्यसंसक्तंसंगतंमिथुनमन्योन्याविरहितंअहश्चत्रियामाचाहस्त्रियामंतदिवमितिस
माहारेद्वंद्वैकवद्भावः २१ नितंबेनगुर्वीअलघ्वीदुर्दृष्टेःलघुनेत्यगुर्वीतिप्याप्तः विधातृप्रतिमेनब्रह्मतुल्येनगुरुणायाजकेनप्रयुक्ताजुहुधीतिनियुक्तामत्तचकोरस्येवनेत्रेयस्याःसालज्जावतीसा
वधूरग्नौलाजविसर्गंचकार २२ हविषआज्यादेःशमीपल्लवानांलाजानांगंधोऽस्यास्तीतितथोक्तःपुण्योऽपि... लाजानावपतीति कासायपुरुषो धूमः कृशानोःपावका
दुदयायकपोलेसंसर्पिणीशिखायस्यसतथोक्तःसधूमस्तस्यावध्वाःमुहूर्तंकर्णोत्पलतांप्रपेदे २३ तद्वधूमुखमाचारेणप्राप्तात्धूमग्रहणात्अंजनस्यक्लेदःअंजनमिश्राबाष्पोदकेनतेनस

तयोरपांगप्रतिसारितानिक्रियासमापत्तिनिवारितानि ह्रीयंत्रणामानशिरेमनोज्ञामन्योन्यलोलानिविलोचनानि २० प्रदक्षिणप्रक्रमणात्कृशानोरुदर्चिषस्तन्मिथुनंचकासे मेरोरु
पांतेष्विववर्तमानमन्योन्यसंसक्तमहस्त्रियामं २१ नितंबगुर्वीगुरुणाप्रयुक्तावधूर्विधातृप्रतिमेनतेन चकारसामत्तचकोरनेत्रालज्जावतीलाजविमोक्षमग्नौ २२ हविःशमीपल्लवला
जगंधिःपुण्यःकृशानोरुदियायधूमः कपोलसंसर्पिशिखःसतस्यामुहूर्तकर्णोत्पलतांप्रपेदे २३ तदंजनक्लेदसमाकुलाक्षंप्रम्लानबीजांकुरकर्णपूरं वधूमुखंपाटलगंडलेख
माचारधूमग्रहणाद्बभूव २४ तौस्नातकैर्बंधुमताचराज्ञापुरंध्रिभिश्चक्रमशःप्रयुक्तं कन्याकुमारौकनकासनस्थावार्द्राक्षतारोपणमन्वभूतां २५ इतिस्वसुर्भोजकुलप्रदीपःसंपाद्य
पाणिग्रहणंसराजा महीपतीनांपृथगर्हणार्थंसमादिदेशाधिकृतानधिश्रीः २६ लिंगैर्मुदःसंवृतविक्रियास्तेह्रदाःप्रसन्नाइवगूढनक्राः वैदर्भमामंत्र्ययुयुस्तदीयांप्रत्यर्प्यपूजामुपदाछलेन २७

माकुलाक्षंप्रम्लानोबीजांकुरएवकर्णपूरोयस्यतत्पाटलगंडलेखमरुणगंडस्थलंचबभूव २४ कनकासनस्थौतौकन्याकुमारौस्नातकैर्गृहस्थविशेषैःस्नातकस्त्वाप्लुतोव्रतीत्यमरः बंधुमताबंधुपुरःसरेणेत्यर्थः
राज्ञाचपुरंध्रिभिःपतिपुत्रवतीभिर्नारीभिश्चक्रमशःप्रयुक्तंस्नातकादीनांपूर्वपूर्ववैशिष्ट्यात्क्रमेणकृतमार्द्रैरक्षतानामारोपणमन्वभूतां २५ अधिश्रीरधिकसंपन्नोभोजकुलप्रदीपःसराजाइतिस्वसुःपाणिग्रहणं
विवाहंसंपाद्यमहीपतीनांपृथगेकैकशोऽर्हणार्थंपूजार्थमधिकृतान्समादिदेशाज्ञापयामास २६ मुदोलिंगैराकारैःपिहितसंतोषचिह्नैःसंवृतविक्रियागूहितविकाराअतएवप्रसन्नाबहिर्निर्मलाःगूढनक्राःअंतर्लीननक्राःह्र
बद्धश्रीः [illegible]

ह्रदाइवस्थितास्तेनृपावैदर्भमामंत्र्यापृच्छ्येतितदीयांवैदर्भीपूजांउपायनछलेनोपायनमिषे
णप्रत्यर्प्ययुः॥२७॥

रम ७५

रतिस्मरौ यौ नित्यसहचरौ विलमिति प्राप्तः तुर्यं नातो वेवस्थं च अयं च वक्ष्यौ दंपती एतद्रूपेणात्मनो कुतः तयादि प्रसिद्धमेवेतत् यदिदं वाजाराज्ञो सहस्रेषु मध्ये तत्पतिये ब्यासामकारणाद् इति भावः
आत्मप्रतिरूपं स्वतुल्यमेव तुल्यसंकाशानी कायाः प्रतिरूपकाइत्यादि दंडीगता आशंसित तदपि कथं जानमत आह मनोहि जन्मांतरसंगतिं जानाति निःप्रत्यभिज्ञावासनावशादनुभूतार्थेषु मनः
प्रवृत्तिरस्तीत्युक्तं जन्मांतरसाहचर्यमेवात्र प्रवर्तकमित्यर्थः १५ अंततस्यानेदृष्टे सा फलकप्रकारेणापौरवधूमुखेभ्यः उद्धृताः श्रोत्रयोः सुखाः मधुराः सुखश्रवा विशेष्याणि अग्रत्रिपुरद्ये
पायं पुण्यं सुखानि वृत्त्यमरः कथ्याः गिरः श्रृण्वन् कुमारेण्यजो मंगलसंविधाभिः मंगलरचनाभिः दृश्यमानं संबंधिनः कन्यादायिनः सद्मसमाससाद १६ ततः सप्तन्निस्त्र अर्चितः पूजितोग्निकल्पो अग्नि
तुल्या भोजपतेः पुरोधाः पुरोहितः पुरोधास्तु पुरोहित इत्यमरः आज्यादिभिर्द्रव्यैरग्निं हुत्वा तमेवाग्निं वैवाहसाक्षिनाथाप्य सार्द्धमांचक्रे इत्यर्थः वधूवरौ संगमयांचकार १७ स राजसूनुः हस्तेन नव
धाः हस्तं परिगृह्य अनंतरा तया सन्निहिता या अशोकलतायाः प्रवालं पल्लवं प्रतिपन्न वेनस्त्रीपेन प्राप्यवतः सहचुततरव भासे १८ वरः कंटकितः पुलकितः प्रकोष्ठो यस्य सो भवत् तन्व्यश्चेतनुहस्तैव

रतिस्मरौ नूनमिमावभूतां राज्ञां सहस्रेषु तथाहि बाला पातेयमात्मप्रतिरूपमेव मनोहि जन्मांतरसंगतिज्ञं १५ इत्युद्धृताः पौरवधूमुखेभ्यः श्रृण्वन्कथाः श्रोत्रसुखाः कुमारः उद्भासितं मंगल
संविधाभिः संबंधिनः सद्म समाससाद १६ ततोवतीर्याशु करेणुकायाः सकामरूपेश्वरदत्तहस्तः वैदर्भनिर्दिष्टमथो विवेश नारीमनांसीव चतुष्कमंतः १७ महार्हसिंहासनसंस्थितोसौ सरत्नमर्घ्यं
मधुमच्च गव्यं भोजोपनीतं च दुकूलयुग्मं जग्राह सार्द्धं वनिताकटाक्षैः १८ दुकूलवासाः स वधूसमीपं निन्ये विनीतैरवरोधरक्षैः वेलासकाशं स्फुटफेनराजिर्नवैरुदन्वानिव चंद्रपादैः १९ तत्रार्चि
तो भोजपतेः पुरोधा हुत्वाग्निमाज्यादिभिरग्निकल्पः तमेव चाधाय विवाहसाक्ष्ये वधूवरौ संगमयांचकार १७ हस्तेन हस्तं परिगृह्य वध्वाः स राजसूनुः सुतरां चकासे अनंतराशोकलताप्रवाले
प्राप्य वचतः प्रतिपल्लवेन १८ आसीद्वरः कंटकितप्रकोष्ठः स्विन्नांगुलिः संववृते कुमारी तस्मिन्द्वये तत्क्षणमात्मवृत्तिः समं विभक्तेव मनोभवस्य १९ रोमांचोद्गमः कंटक इत्यमरः कुमारी स्विन्नांगुलिः सं

ववृते बभूव अत्र तद्दत्तेमामिसमागमेन पारस्परे संस्पर्शेन तयोर्वधूवरयोर्मनोभवस्य वृत्तिः स्थितिः समं विभक्तेव समीकृतेत्यर्थः आकस्मिकस्याप्यनुरागसाम्यं संप्रतिनत्कार्यदर्शनात् पाणिस्पर्शकृत
स्त्वमुत्प्रेक्षते अत्र वात्स्यायनः कन्या तु प्रथमसमागमे स्विन्नांगुलिः स्विन्नमुखी च भवति पुरुषस्तु रोमांचितो भवति एभिर्नयोर्भावं परीक्षेतेति स्त्रीपुरुषयोः स्वेदरोमांचयोरभिधानं सात्विकोक्ति मात्रोपलक्षणं न तु
प्रतिनियमो विवक्षितः एभिरिति कुचचतसान यदिदं वसति कुमारसंभवे रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः स्विन्नांगुलिः पुंगवकेतुरासीद् इति युक्तमवचनं न दोषायेति ॥१९॥ श्रीरामायनमः श्रीरामजी ॥ ॥

सर्ग ७

र.टी.म. ७६

पत्तिः पादचारो योधः पदातिं पादचारमभ्यपतत् पादाभ्यामततीति पदातिः पादस्य पदाद्यातिनां पदादेशः पदातिपत्तिपदगपदातिकपदाजय इत्यमरः रथिनः स्यंदनारोहाः अश्वा।
रोहास्तु सादिन इत्यमरः रथिनं रथेशोऽभ्यपतत् तुरंगसादी अश्वारोहस्तुरगाधिरोहमभ्यपतत् गजस्य यंता हस्त्यारोहो गजस्थमभ्यपतत् युद्धं तु तुल्यप्रतिद्वंद्विकानाति सुभटं युद्
ममभूत् द्वंद्वं कलहो युग्ममिति द्वंद्विनो योधाः द्वंद्वं कलहः युग्मयोरित्यमरः ३८ तूर्येषु नदत्सु सत्सु विभाव्यवाचः अनवेक्ष्यगिरः चापभृतो योधा धानुष्काः कुलमुपदिश्यते प्रख्या
प्यते यैस्तान् कुलनामानि नोदीरयंति स्म श्रोतुमशक्यत्वाद्वाचो नाब्रुवन् इत्यर्थः किंतु बाणाक्षरैः बाणपुंखलिखितनामाक्षरैरेव परस्परस्योर्जितं तेजस्विनाम शशंसुः ऊचुः ३५ संयति
संग्रामे अश्वैरुत्थापितः स्यंदनवंशानां रथयूथानां चक्रैः सांद्रीकृतः वंशः पृष्ठाद्यस्थि रोहेऽपि कोशे वेणौ गणे कुले इति केशवः कुंजरकर्णानां तालैः स्फालनैर्विस्तारितो रेणुः नेत्रक्रमेणांशु।
कपरिपाट्या अंशुकेनेत्यर्थः स्याज्जटांशुकयोर्नेत्रं क्रमो विप्लवपरिपाट्योरिति केशवः सूर्यमुपरुरोध छादयामास ३६ वायुवशाद्विदीर्णैर्विवृतैर्मुखैः प्रवृद्धानि ध्वजिनीनां रजांसि से

10

पत्तिः पदातिं रथिनं रथेशस्तुरंगसादी तुरगाधिरूढं यंता गजस्याभ्यपतद्गजस्थं तुल्यप्रतिद्वंद्वि बभूव युद्धं ३४ नदत्सु तूर्येष्वविभाव्यवाचो नोदीरयंति स्म कुलोपदेशान्।
बाणाक्षरैरेव परस्परस्य नामोर्जितं चापभृतः शशंसुः ३५ उत्थापितः संयति रेणुरश्वैः सांद्रीकृतः स्यंदनवंशचक्रैः विस्तारितः कुंजरकर्णतालैर्नेत्रक्रमेणोपरुरोध सूर्यं ३६
ललाटबद्धभ्रुकुटीरंतगैस्तनुत्रजां दंतनिपीडितौष्ठैः आततस्तरेवासानि हुंकारगंभीरवनी शिरोभिः ३७ मत्स्यध्वजा वायुवशाद्विदीर्णैर्मुखैः प्रवृद्धध्वजिनीरजांसि बभुः
पिबंतः परमार्थमत्स्याः पर्याविलानीव नवोदकानि ३८ रथो रथांगध्वनिना विजज्ञे विलोलघंटाक्वणितेन नागः स्वभर्तृनामग्रहणाद्बभूव सांद्रे रजस्यात्मपरावबोधः ३९।

सरेण नृप

वृंतो ग्रंतो मत्स्यध्वजा मत्स्याकारा ध्वजाः पर्याविलानि कलुषाणि नवोदकानि पिबंतः परमार्थमत्स्या इव बभुः ३७ सांद्रे रजसि रथो रथांगध्वनिना चक्रध्वनिना विज्ञातः नागो हस्ती विलोलघंटाक्व
णितेन नादेन विजज्ञे आत्मपराववोधः परस्परविवेकः योधानामिति शेषः स्वभर्तृणां स्वस्वामिनां नामग्रहणान्नामोच्चारणाद्बभूव रजोंधतया स्वपरशब्दादेवानुमाय प्रहरंतीत्यर्थः ॥ ३८ ॥ राम

राम
७६

आरंभसिद्धौ कार्यसिद्धिविषये पूर्वं कृतसंविद् कृतपूर्वसंवित् समयोपलभ्यं कृतपूर्वसंविभिः संकेतो मार्गविरोधविषयो येन स तथोक्तः संवित् युद्धप्रतिज्ञा यां संकेतो चारनामसु इति केशवः ।
स राजलोकः समरोपलभ्यं अजग्रस्तान् कालल्लभ्यं तदा तस्यैव काचित्त्वादिति भावः समरोपलभ्यमिति पाठे युद्धसाध्यमित्यर्थः तत्रामदे वामिषं भोग्य वस्तु प्रमदामिषं च स्त्रियो ।
मांसे तथा स्याद्भोग्य वस्तुनीति केशवः आदास्यमानो ग्रहीष्यन् अजस्य पंथानमावृत्य तस्थौ २८ अनुष्ठितः अनंतरजायाः अनुजायाः विवाहो येन स तथोक्तः क्रथकैशि
कानामधिपो विदर्भेश्वरोपि तावत् सत्त्वानुरूपमुत्साहानुरूपं यथा तथा हरणीकृतं पारिबर्हं धनं येन स तथा हरणं च तदित्यमरः हरणीकृतश्रीः सन् राघवमजं प्रस्थापयत
स्थापितवान् अन्वगाच्च २९ कुंडिनं विदर्भनगरं तस्येशो भोजः त्रिषु लोकेषु प्रथितेनाजेन सार्धं मार्गे तिस्रो वसतीरुषित्वा वसतिः रात्रिवेश्मनोरित्यमरः काल ... पर्वात्यये द्वितीयापर्व
सपेदर्शे उष्णरश्मेः सूर्यात् सोमश्चंद्र इव तस्मादपावर्तत निवृत्त इत्यर्थः ३० नृपाः प्रागपि प्रथमं ... दिग्विजये कोशलेंद्रे प्रमन्यवो रूढवैरा बभूवुः ततो हेतोः समे

स राजलोकः कृतपूर्वसंविदारंभसिद्धौ समरोपलभ्यं आदास्यमानः प्रमदामिषं तदावृत्य पंथानमजस्य तस्थौ २८ भर्तापि तावत् क्रथकैशिकानामनुष्ठितानंतरजाविवाहः सत्ता
नुरूपं हरणीकृतश्रीः प्रस्थापयद्राघवमन्वगाच्च २९ तिस्रस्त्रिलोकप्रथितेन सार्धमजेन मार्गे वसतीरुषित्वा तस्मादपावर्तत कुंडिनेशः पर्वात्यये सोम इवोष्णरश्मेः ३० प्रमन्य
वः प्रागपि कोशलेंद्रे प्रत्येकमात्तस्वतया बभूवुः अतो नृपाश्चक्षमिरे समेताः स्त्रीरत्नलाभं न तदात्मजस्य ३१ तमुद्वहंतं पथि भोजकन्यां रुरोध राजन्यगणः स दृप्तः बलिप्रदिष्टां श्रियमा
ददानं त्रैविक्रमं पादमिवेंद्रशत्रुः ३२ तस्याः स रक्षार्थमनल्पयोधमादिश्य पित्र्यं सचिवं कुमारः प्रत्यग्रहीत्पार्थिववाहिनीं तां भागीरथीं शोण इवोत्तरंगः ३३ ताः संगताः संतस्तदात्मजस्य

रघुसूनोः स्त्रीरत्नलाभं न चक्षमिरे न सेहिरे ३१ दृप्तः स राजन्यगणो राजसंघातो भोजकन्यामुद्वहंतं नयंतं तमजं बलिप्रदिष्टां बलिना दत्तां श्रियमा
माददानं श्रियं । त्रीन् विक्रमान् त्रिविक्रमस्येमं त्रैविक्रमं पादमिंद्रशत्रुः प्रह्लाद इव पथि रुरोध न तथावान् प्रह्लादो विरोधं कृतवानिति भावः प्रह्लादः श्रोकांतस्मारन्नपि
माददानं श्रियं । ... ... ३२ स कुमारोऽजस्तस्याः इंदुमत्या रक्षार्थमनल्पयोधं बहुसुभटं पित्र्यं पितुरागतं सचिवमादिश्य आज्ञा
प्य तां पार्थिववाहिनीं राजसेनां ध्वजिनी वाहिनी सेनेत्यमरः भागीरथीमुत्तरंगः शोणः शोणाख्यो नद इव प्रत्यग्रहीत् ... प्रतिगृहीतवान् ३३

र. टी. स. ७ ।तनुत्रभाजां तनुत्रं निस्त्राणं विमर्शः वर्मभृतां कवचानां संबंधिभिः बृहत्सु दंतेषु पतद्भिः विकोशैः पिधानाद्बहिष्कृतैः कोशोस्त्री कुड्मले खड्गपिधानेर्थौघदिव्ययोरित्यमरः असिभिरुद्भूतमुच्छ्रितम। सर्ग ७
ग्निं विविग्ना भीता गजाः करशीकरेण शमयांचक्रुः ४६ शिलीमुखैर्बाणैरुत्कृत्तानि शिरांस्येव फलानि तैराढ्या च्युतैर्निपन्नाः शुभैः शिरस्त्रैः शिरांसि त्रायंत इति शिरस्त्राणि शीर्षण्यं च शिरस्के चेत्यमरः शो।
णितान्येव मद्यं तस्य कुल्याः प्रवाहाः यस्यां सा कुल्याकृत्रिमा सरिदित्यमरः रणक्षितिर्मृत्योः पानभूमिरिव रराज ४७ उपांतयोः प्रांतयोर्विहंगैर्निःकुषितं तुंडैर्निःशेषितं इति निष्कुषितमिति छांदसः भुजच्छेद
भुजखंडं तेभ्यः आक्षिप्य आच्छिद्य पिशितप्रियामांसप्रिया शिवा क्रोष्ट्री शिवः कीलः शिवा क्रोष्ट्री इति विश्वः क्लिन्नां शिवामरिमायुर्गोमायुमृगधूर्तकाः शृगालवंचकक्रोष्टुफेरुफेरवजंबुका इत्यमरः
केयूरकोटिक्षततालुदेशा यस्याः सा सती अपाचकार अपसारयामास किरतेः करोतेर्वा लिट् ४८ द्विषत्खड्गेन हृतोत्तमांगः छिन्नशिराः कश्चिद्वीरः सद्यो विमानप्रभुतां विमानाधिपत्यमुपेत्य वामांग
संसक्ता सव्यांगसंगिनी सुरांगना यस्य स तथोक्तः सन् समरे नृत्यत्स्वं कबंधं अशिरस्कं कलेवरं ददर्श कबंधोस्त्री क्रियायुक्तमपमूर्धकलेवरमित्यमरः ४९ कौचिद्वीरौ अन्योन्यस्य सूतयोः सा

त्सुरुभाजां वर्मभृतां विकोशैर्बृहत्सु दंतेष्वसिभिः पतद्भिः उद्यंतमग्निं शमयांबभूवुर्गजा विविग्नाः करशीकरेण ४६ शिलीमुखोत्कृत्तशिरःफलाढ्या च्युतैः शिरस्त्रैश्चषकोत्तरेव रणक्षितिः।
शोणितमद्यकुल्या रराज मृत्योरिव पानभूमिः ४७ उपांतयोर्निष्कुषितं विहंगैराक्षिप्य तेभ्यः पिशितप्रियापि केयूरकोटिक्षततालुदेशा शिवा भुजच्छेदमपाचकार ४८ कश्चिद्द्विषत्खड्गहृ॥
तोत्तमांगः सद्यो विमानप्रभुतामुपेत्य वामांगसंसक्तसुरांगनः स्वं नृत्यत्कबंधं समरे ददर्श ४९ अन्योन्यसूतोन्मथनादभूतां तावेव सूतौ रथिनौ च कौचित् व्यश्वौ गदाव्यायतसंप्रहारौ
भग्नायुधौ बाहुविमर्दनिष्ठौ ५० परस्परेण क्षतयोः प्रहर्त्रोरुत्क्रांतवाय्वोः समकालमेव अमर्त्यभावेपि कयोश्चिदासीदेकाप्सरःप्रार्थितयोर्विवादः ५१ रथ्योरुन्मथनान्निधनात्तावे

व सूतौ रथिनावभूतां व्यश्वौ नष्टाश्वौ सन्तौ गदाभ्यां व्यायतो दीर्घः संप्रहारो युद्धं ययोस्तौ अभूतां ततो भग्नायुधौ भग्नगदौ सन्तौ बाहुविमर्दे निष्ठा ययोस्तौ बाहुयुद्धसक्तावभूताम् ५० परस्परेण क्षतयोः समकालमेकास्मि
न्नेव यथा तथोत्क्रांतवाय्वोर्युगपदुत्क्रांतप्राणयोरेकाप्सरःप्रार्थितयोः प्रार्थिता एकाप्सरसो यैरित्यर्थः वाहिताग्न्यादिषु इति परनिपातः अथवा एकस्याप्सरसि प्रार्थितं प्रार्थना ययोरिति विग्रहः क्लिन्नंबुध्य राम ११
प्सरस इति वक्तव्याभिधानं शापकाभिप्रायं कयोश्चिद्योधयोरमर्त्यभावेपि देवभूयेपि विवादः कलहः आसीत् कोपेमिथामिलाषो हि महद्वैरबीजमित्यर्थः ॥५१॥श्रीरामजी॥ ॥॥

लोचनमार्गमावृण्वतो रोधिपचमुपरं धतः आजौ विजृंभितस्य रजोंधकारं तस्मात् शस्त्रक्षताश्वद्विपवीरजन्मा यस्य स रुधिरप्रवाहः बालारुणोऽभूत् अरुणो भास्करेपि स्यादित्यमरः बाल।
विशेषणं च पित्सावर्णार्थं ४२ स च्छिन्नमूलः रुधिरेण छिन्नमूलः तस्याजितमूलत्वं संबंध इत्यर्थः तस्य रुधिरस्योपरिष्टात् पवनेनावधूतो वाला रेणुः अंगारशेषस्य हुताशनस्य पूर्वोत्थितो धूम
इवाबभासे ४३ रथिनः प्रहारेण या मूर्छा तस्यापगमे सति रथस्थाः रथगा अपि तावत्संरक्षिता इत्यर्थः मूर्छितानामन्यत्र नीत्वा संरक्षणमिति सारथिधर्मः यंतॄन् सारथीन् उपालभ्य साधुक
तमित्यधिक्षिप्य विवर्तिताश्वाः संतः पूर्वं यैः सादिताः स्वयं लक्षितपूर्वकेतून् पूर्वदृष्टैः केतुभिः प्रत्यभिज्ञातानित्यर्थः तानेव सामर्षतया निजघ्नुः ४४ अर्धमार्गे इति विग्रहः तस्मिन्न
र्धमार्गे परेषां बाणैर्लूनाः छिन्ना अपि हस्तवतां कृतहस्तानां धनुर्भृतां पृषत्काः बाणाः आत्मजवानुवृत्त्या स्ववेगानुबंधेन हेतुना फलिभिः फलवद्भिः शस्य वा शराग्रयोः फलमिति विश्वः अर्धे चेते
भागाश्च पूर्वार्धभागैः फलोत्तीतिशरः शरव्यं लक्ष्यं उपशब्दादिभ्यो यदिति प्रत्ययः संप्रापुरेवेत्यर्थः ४५ गजसन्निपाते गजयुद्धे निशितैस्तीक्ष्णैः

आवृण्वतो लोचनमार्गमाजौ रजोंधकारस्य विजृंभितस्य शस्त्रक्षताश्वद्विपवीरजन्मा बालारुणोऽभूद्रुधिरप्रवाहः ४२ स च्छिन्नमूलः क्षतजेन रेणुस्तस्योपरिष्टात्पवनावधूतः अंगा
रशेषस्य हुताशनस्य पूर्वोत्थितो धूम इवाबभासे ४३ प्रहारमूर्छापगमे रथस्था यंतॄनुपालभ्य निवर्तिताश्वाः यैः सादिता लक्षितपूर्वकेतूंस्तानेव सामर्षतया निजघ्नुः ४४ अप्यर्धमार्गे प
रबाणलूना धनुर्भृतां हस्तवतां पृषत्काः संप्रापुरेवात्मजवानुवृत्त्या पूर्वार्धभागैः फलिभिः शरव्यं ४५ आधोरणानां गजसन्निपाते शिरांसि चक्रैर्निशितैः क्षुराग्रैः हृतान्यपि श्येननखाग्र
कोटिव्यासक्तकेशानि चिरेण पेतुः ४६ पूर्वं प्रहर्ता न जघान भूयः प्रतिप्रहाराक्षममश्वसादी तुरंगमस्कंधनिषण्णदेहं प्रत्याश्वसंतं रिपुमाचकांक्ष ४७ क्षुरस्येवाग्रं येषां तैः क्षुराग्रैश्चक्रैः आयुधवि

शेषैः हृतानि छिन्नान्यपि श्येनानां पक्षिविशेषाणां नखाग्रकोटिषु व्यासक्ताः केशा येषां तानि आधोरणानां हस्त्यारोहाणां आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिन इत्यमरः शिरांसि चिरेण पेतुः श्येनपा
तावच्छ्रागेवाहृत्य पश्चादुत्सृजंतीति पदित्वां न रोषु केशसंसक्तस्थिरत्वात् चिरेणेत्यर्थः ४६ पूर्वं प्रहर्ता प्रथमं प्रहर्ता अश्वसादी प्रतिप्रहाराक्षमं तुरंगमस्कंधे निषण्णदेहं मूर्छितमि
त्यर्थः रिपुं भूयो न जघान पुनर्न प्रजहार किंतु प्रत्याश्वसंतं पुनरुज्जीवंतं आचकांक्ष स नाप्युद्व्यसनं नार्तं नतिपरिक्षणमिति निर्मोधादिति भावः ॥४७॥ श्रीरामश्री ॥ ॥ श्री ॥ ॥

सर्ग

र.टी.म. ७२

अधिराजसूनुर्महाराजपुत्रः कुसुमास्त्रकान्तो मदनसुंदरः स्वप्ननिवृत्तलौल्यो विलासाभावरूवान्त्वर्थः असौ कुमारः प्रियंवदात्प्राप्तं गान्धर्वदिव्यास्त्रं गान्धर्वं गन्धर्वदेवताकं प्रस्वापयतीति प्रस्वापनं
निद्राजनकमस्त्रं राजसु प्रायुंक्त प्रयुक्तवान् ५८ ततो धनुःकर्षणमूढहस्तमव्यापारहस्तमेकांसपर्यस्तशिरस्त्रजालं पर्यस्तं ध्वजस्तम्भेषु निषण्णा अवष्टब्धा देहा यस्य तत् नरदेवानां राज्ञां सैन्यं से
न्यं चातुर्वर्ण्यादित्वात्स्वार्थे ष्यञ् प्रत्ययः निद्राविधेयं निद्रापरतंत्रमित्यर्थः तस्थौ ५९ ततः कुमारः प्रियायाः इंदुमत्या उपात्तरसे आस्वादितमाधुर्ये अतिश्लाघ्य इति भावः अधरोष्ठे जलजं शंखं नि
वेश्य जलजं शंखं प्रयतो रीतिविश्वः दध्मौ मुखवातेन पूरयामास येन शंखेन स एकवीरः सः स्वहस्तार्जितं मूर्तं मूर्तिमद्यशः पिबन्निवाबभासे यशासैः पुष्ट इवादितिभावः ६० शंखस्वना
भिज्ञं शंखध्वनेरभिज्ञया अस्वमित्रानत्वान्निवृत्ताः प्राक्पलाय्य संप्रत्यागताः स्वयोधाः सन्नशत्रुं निद्राणशत्रुं तमजं निमीलितानां मुकुलितानां पंकजानां मध्ये स्फुरंतं प्रतिमाचासौ शशांकश्चेति

12

प्रियंवदात्प्राप्तमसौ कुमारः प्रायुंक्त राजस्वधिराजसूनुः गांधर्वमस्त्रं कुसुमास्त्रकांतः प्रस्वापनं स्वप्ननिवृत्तलौल्यः ५८ ततो धनुःकर्षणमूढहस्तमेकांसपर्यस्तशिरस्त्रजालं तस्थौ ध्व।
जस्तंभनिषण्णदेहं निद्राविधेयं नरदेवसैन्यं ५९ ततः प्रियोपात्तरसेऽधरोष्ठे निवेश्य दध्मौ जलजं कुमारः तेन स्वहस्तार्जितमेकवीरः पिबन्यशो मूर्तमिवाबभासे ६० शंखस्वनाभिज्ञतया।
निवृत्तास्तं छिन्नशत्रुं ददृशुः स्वयोधाः निमीलितानामिव पंकजानां मध्ये स्फुरंतं प्रतिमाशशांकं ६१ सशोणितैस्तेन शिलीमुखाग्रैर्निक्षेपिताः केतुषु पार्थिवानां यशो हृतं संप्रति राघवेण
न जीवितं वः कृपयेति वर्णाः ६२ स चापकोटीनिहितैकबाहुः शिरस्त्रनिष्कर्षणभिन्नमौलिः ललाटबद्धश्रमवारिबिंदुर्भीतां प्रियामेत्य वचो बभाषे ६३ इतः परानर्भकहार्यशस्त्रान्वैदर्भि पश्या
नुमता मयासि एवंविधेनाहवचेष्टितेन त्वं प्रार्थ्यसे हस्तगता ममैभिः ६४ प्रतिमाशशांकं प्रतिबिंबचंद्रमिव ददृशुः ६१ संप्रति राघवेण रघुपुत्रेण एवं रघुरोधिनेति भावः हे राजानः वो युष्माकं यशो हृतं न

जीवितं कृपया न हृतं न त्वशक्त्येति भावः इत्येवंरूपा वर्णाः एतदर्थप्रतिपादकं वाक्यमित्यर्थः सशोणितैः शोणितादग्धैः शिलीमुखाग्रैर्बाणाग्रैः आत्मनैस्तेन अजेन प्रयोजककर्त्रा पार्थिवानां केतुषु निक्षेपिताः
प्रयोज्यैरन्यैर्निवेशिता वलेलिखिता इत्यर्थः क्षिपेर्ण्यंताव्कर्मणि क्तः ६२ चापकोट्यां निहित एको बाहुर्येन सः शिरस्त्रस्य निःकर्षणेनापनयनेन भिन्नमौलिः श्लथकेशबंधः ललाटबद्धाः श्रमवारिबिंदवो य
स्य सः सोऽजो भीतां प्रियामिंदुमतीमेत्यासाद्य वचो बभाषे ६३ हे वैदर्भि इतः इदानीमर्भकहार्यशस्त्रान्बालकापहार्यायुधान्परान्शत्रून्पश्य मयानुमतासि इष्टुमितिशेषः एभिर्दपैरेवंविधेन निद्रावस्थस्वे
ष्टितेन रणकर्मणा मम हस्तगता हस्तगतवती दुर्ग्रहेत्यर्थः त्वं प्रार्थ्यसेऽपजिहीर्ष्यसे इत्यर्थः एवंविधेनेत्यत्र स्वरुसेन निर्दिशन्मोपहासेन्वाहेति द्रष्टव्यं ॥ ६४॥ श्रीसरस्वत्यै नमः श्रीरामश्री

राम ७२

तावुभौ व्यूहौ सेनासंघौ व्यूहस्तु बलविन्यास इत्यमरः पश्चात्पुरश्च यौ मारुतौ तयोः पर्यायवृत्त्या प्रवृद्धौ महार्णवोर्मी इव इतरेतरस्मादन्योन्यस्मादव्यवस्थं व्यवस्थारहितं अनियतं जयं भेजतुः।
चापतुः प्रापतुः ५१ बले स्वसैन्ये परेण बलेन भग्नेऽपि महौजा महाबलोऽजः अरिसैन्यं प्रत्येव ययौ तथाहि धूमः समीरणेन वायुना यत्र निवर्त्येत कक्षादपसार्येत वर्तते तत्रैव ततः कक्षो वीरुधि तृणे च वह्निः।
स्युरतोऽपत्रं कक्षस्त्वन्तःकक्षोऽनुतृणवीरुधाविल्यमरः तत्र एव तत्रैव प्रवर्तते इति शेषः सार्वविभक्तिकस्तसिल् ५२ रथी रथिकः निषङ्गी तूणवान् तूणोपासंगतूणीरनिषंगा इषुधिर्द्वयोरित्यमरः प
धनुष्मान् धनुर्धरः दृप्तोऽरणदृप्तः एकवीरः असहायः शूरः सोऽजः राजन्यकं राजसमूहं गोत्रोक्षेत्यादिना वुञ्प्रत्ययः महावराहः कल्पक्षये कल्पान्ते उद्वृत्तमर्णवांभ इव निवारयामास ५३ सोऽजः
आजौ संग्रामे दक्षिणं हस्तं तूणमुखेन निषंगविवरेण वाममतिसुंदरं वा मं सव्यं प्रतीपे च दक्षिणो चातिसुंदर इति विश्वः व्यापारयन् तु तथा वसंधानादयमस्तु दुर्लक्षो हस्तमकुंदाकर्षकश्च योद्धुरस्य मौ
र्वीव इषून्धीतिरिपु घ्नान् सान्मनुष्यकर्तृके चेति क प्रत्ययः बाणान् सुषुवे किमु ५४ सोऽजः रोषदष्टाः अत एव अधिकलोहिता ओष्ठा येषां तैर्व्यक्ता ऊर्ध्वरेखा यासां ता भ्रुकुटीर्भंगान् वहद्भिः

अथोभुभौ ताविति तरेतरस्मात् जयं तथा तुल्यवस्थं पश्चात्पुरो मारुतयोः प्रवृद्धौ पर्यायवृत्त्येव महार्णवोर्मी ५१ परेण भग्नेऽपि बले महौजा ययावजः प्रत्यरिसैन्यमेव धूमो निवर्त्येत समीरणेन
यतस्तु कक्षस्तत एव वह्निः ५२ रथी निषंगी कवची धनुष्मान् दृप्तः स राजन्यकमेकवीरः विलोडयामास महावराहः कल्पक्षयोद्वृत्तमिवार्णवांभः ५३ स दक्षिणं तूणमुखेन वामं व्यापारयन् क २
हस्तमलक्ष्यताजौ आकर्णकृष्टा सकृदस्य योद्धुर्मौर्वीव बाणान्सुषुवे रिपुघ्नान् ५४ स रोषदष्टाधरलोहितोष्ठैर्व्यक्तोर्ध्वरेखा भ्रुकुटीर्वहद्भिः तस्तार गां भल्लनिकृत्तकंठैर्हुंकारगर्भैर्द्विष
तां शिरोभिः ५५ सर्वैर्बलांगैर्द्विरदप्रधानैः सर्वायुधैः कंटकभेदिभिश्च सर्वप्रयत्नेन च भूमिपालास्तस्मिन्प्रजह्रुर्युधि सर्व एव ५६ सोऽस्त्रव्रजैश्छन्नरथः परेषां ध्वजाग्रमात्रेण बभूव लक्ष्यः
नीहारमग्नो दिनपूर्वभागः किंचित्प्रकाशेन विवस्वतेव ५७

भल्लनिकृत्ताः बाणविशेषच्छिन्नाः कंठा येषां तैर्हुंकारगर्भैः संकुद्धैर्द्विषतां शिरोभिः भूमिं तस्तार छादयामास ५५ द्विरदप्रधानैर्गजमुख्यैः
सर्वैर्बलांगैः सेनांगैः हस्त्यश्वरथपादातं सेनांगं स्याच्चतुष्टयमित्यमरः सर्वायुधैः कंटकभेदिभिश्च कवचभेदिभिश्चाशेषैः तस्मिन्नाह सर्वप्रयत्नेन च सर्व एव भूमिपालाः युधि तस्मिन्नजे प्रजह्रुः प्रजह्रुरित्यर्थः सर्वेभ्यः सर्वकारक
शक्तिसंभवात् कर्मणोऽप्यधिकरणविवक्षायां सप्तमी तदुक्तं अनेकशक्तियुक्तस्य विश्वस्यानेककर्मणः सर्वदा सर्वथाभावात् क्वचित्किंचिद्विवक्ष्यते इति ५६ सोऽजः परेषां अस्त्रव्रजैश्छन्नरथोऽपिहितरथः नीहारमग्नो दिनपूर्वभागः
प्रातःकालः किंचित्प्रकाशेन ईषत्प्रकाशेन विवस्वतेव ध्वजाग्रमात्रेण लक्ष्यो बभूव ध्वजाग्रदन्यत्र न किंचिल्लक्ष्यत इत्यर्थः ॥५७॥ अथास्त्रः

र. टी. ७

प्रतिद्वंद्विभवात् रिपुसत्त्वाद्विषादात् खेदात् सद्यो विमुक्तं तस्या मुखं निःश्वासो वाष्पः उष्मा वाष्पेनेत्र जलो अस्योति विग्रहः तस्यापगमाद्धेतोरात्मीयं प्रसादं नैर्मल्यं प्रपन्नः प्राप्तः आत्मस्वरूपं
दृश्यतेऽनेनेति आत्मदर्श इव बभासे ॥ ६५ ॥ सा इंदुमती हृष्टापि पत्युः पौरुषेण प्रमुदितापि ह्रिया विजिता यतः प्रियमजं साक्षात्स्वयं नाभ्यनंदत् न प्रशशंस किंतु न वैरंभः पृषतैरंभोविंदुभिरवृष्टा सिक्ता
स्थली अकृत्रिमा भूमिः जानपदकुंडगोणस्थलेत्यादिनाकृत्रिमार्थे ङीप्रत्ययः अभ्रवृंदं मेघसमूहं मयूरकेकाभिरिव सखीनां वाग्भिरभ्यनंदत् ॥ ६६ ॥ नो पतेनो अवतद्यसेवा पंगर्हा अवद्यपण्येत्यादिना नि
पातः कुत्सितावद्यखेटगर्ह्याणकाः समाइत्यमरः तस्मादपेतो निर्दोष इत्यर्थः सोऽजः इति राज्ञां शिरसि वामं पादमाधाय अनवद्यां अदोषां इंदुमतीमुदवहत् उपानयत् आत्मसात् अकारोदित्यर्थः अ

तस्याः प्रतिद्वंद्विभवाद्विषादात्सद्यो विमुक्तं मुखमाबभासे निःश्वासवाष्पापगमात्प्रपन्नः प्रसादमात्मीयमिवात्मदर्शः ॥ ६५ ॥ हृष्टापि सा ह्रीविजिता ।
न साक्षाद्वाग्भिः सखीनां प्रियमभ्यनंदत् स्थली नवांभःपृषताभिवृष्टा मयूरकेकाभिरिवाभ्रजालं ॥ ६६ ॥ इति शिरसि स वामं पादमाधाय राज्ञामु ।
दवहदनवद्यां तामवद्यादपेतः रथतुरगरजोभिस्तस्य रूक्षालकाग्रा समरविजयलक्ष्मीः सैव मूर्ता बभूव ॥ ६७ ॥ प्रथमपरिगतार्थस्तं रघुः संनिवृत्तं विज ।
यिनमभिनंद्य श्लाघ्यजायासमेतं तदुपहितकुटुंबः शांतिमार्गोत्सुकोऽभून्न हि सति कुलधुर्ये सूर्यवंश्या गृहाय ॥ ६८ ॥ इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कवि
कालिदासकृतौ अजपाणिग्रहणो नाम सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥ पमर्थस्तत्सुहृदं तं पथि भोजकन्याभिः सह अजनस्थितिः तस्य अजस्य रथतुरगरजोभिः रूक्षाणि परुषाणि अलकाग्राणि यस्याः
सा इंदुमत्येव मूर्ता मूर्तिमती समरविजयलक्ष्मीर्बभूव रणलब्धत्वादन्यः कोऽपि विजयलाभ इत्यर्थः ॥ ६७ ॥ प्रथममागमनात्प्रागेव परिगतो ज्ञातोऽर्थो विवाहरूपो येन सः प्रथमपरिगतार्थः रघुर्विजयिनं श्ला
घ्यजायासमेतं संनिवृत्तं प्रत्यागतं तमजमभिनंद्य तस्मिन्नजे उपहितं कुटुंबः सन् शांतिमार्गे मोक्षमार्गे उत्सुकोऽभूत् तथाहि कुलधुर्ये कुलधुरंधरे सति सूर्यवंश्या गृहाय गृहस्थाश्रमाय न भवं
ति ॥ ६८ ॥ इति श्रीपदवाक्यप्रमाणपारावारीणश्रीमहोपाध्यायकोलाचलमल्लिनाथसूरिविरचितायां रघुवंशटीकायां संजीविनीनाम समाख्यायां सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥ श्रीराम ॥ ॥

13

राम ७

Acc 103

१०३

Acc - 103

14